

SZÁZADOK

A Magyar Történelmi Társulat folyóirata

Az alapítás éve
1867

Főszerkesztő:
Csukovits Enikő

Felelős szerkesztő:
Kulcsár Beáta

Szerkesztőség:
Bácsyai Dániel, Bartha Ákos, Eiler Ferenc,
Kenyeres István, Kovács Janka, Toma Katalin, Völgyesi Orsolya

SZÁZADOK
www.szazadok.hu

Kiadó: Magyar Történelmi Társulat
Kiadó, szerkesztőség: H-1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. B. épület V. emelet 511.
Telefon: (+36) 1 224 67 00 / 4637 mellék
E-mail: szerkesztoseg@szazadok.hu
160. évfolyam (2026) 2. szám

Szerkesztőbizottság:

A. Sajti Enikő, Csernus Sándor, Draskóczy István, Fodor Pál, Font Márta, G. Etényi Nóra,
Hermann Róbert, Horn Ildikó, Klaniczay Gábor, Kövér György, Krász Lilla, Lévai Csaba,
Molnár Antal, Pál Judit, Pálffy Géza, Papp Klára, Pók Attila, Rainer M. János, Szakály Sándor,
Varga Zsuzsanna, Veszprémy László, Zakar Péter, Zsoldos Attila

Nemzetközi tanácsadó testület:

Robert John Weston Evans (Egyesült Királyság),
Marie-Madeleine de Cevins (Franciaország), Holger Fischer (Németország),
Ovidiu Ghitta (Románia), Olga Khavanova (Oroszország), Árpád von Klimó (USA),
Lengyel Tünde (Szlovákia), Stanisław A. Sroka (Lengyelország),
Arnold Suppan (Ausztria), Kees Tszelszky (Hollandia)

Olvasószerkesztő:

Marosi Zsófia

Tördelés, nyomdai előkészítés: ElektroPress
www.elektropress.hu

Nyomás, kötészet: Prime Rate
www.primerate.hu
ISSN 0039–8098

TARTALOMJEGYZÉK

MTA 200 – TUDOMÁNY ÉS HIVATÁS

- Felföldi Szabolcs*: Utazók, tudósok, akadémikusok. A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar őshaza- és keletkutatók kapcsolata a 19. században 193
- P. Szabó Béla*: A Magyar Tudományos Akadémia és a jogtudomány a dualizmus korában 225
- Kovács Janka*: Pszichiátriai intézményesülés és tudástranszfer. A terápiás tébolyda koncepciójának recepciója a 19. századi Magyarországon 285

TANULMÁNY

- Fodor Pál – Molnár Antal*: Szerb ortodox monostorok Dél-Magyarországon az oszmán-török defterek tükrében (1554–1580) 323

TÖRTÉNETI IRODALOM

- C. Tóth Norbert*: Dózsa György. Kultusz és történelem (*Gulyás László Szabolcs*) 379
- Balogh Máté*: Batthyány I. Ádám dunántúli kerületi főkapitányhelyettesei. Középnemesi katonai karrierék a 17. századi Dunántúlon (*Borsos Máttyás*) 382
- Szécsényi András*: Csereláger. Magyar zsidó deportáltak Bergen-Belsenben és azon túl (1944–1945) (*Végső István*) 385
- Beretzky Ágnes*: A nemzeteszme brit szemmel. H. W. Steed, R. W. Seton-Watson, A. J. Toynbee és C. A. Macartney Kelet-Közép-Európáról (1903–1978) (*Jeszenszky Géza*) 388
- Szécsi Árpád*: Rendszerváltó mozgalom. A Magyar Demokrata Fórum előzményei és korai története, 1979–1990 (*Paár Ádám*) 391
- E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI 395

P. Szabó Béla

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÉS A JOGTUDOMÁNY A DUALIZMUS KORÁBAN

Plósz Sándor, a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke 1916. május 7-én lehetőséget kapott arra, hogy az Akadémia 76. közgyűlésén ő tartsa meg az elnöki megnyitó beszédet. Plósz ezt az alkalmat arra használta fel, hogy a jogot mint tudományosan megragadható jelenséget mutassa be, és a korabeli jogtudomány lényegi feladatairól, legfontosabb módszereiről értekezzen az Akadémia nyilvánossága előtt. Plósz előadásában állást foglalt egy, az európai jogászok között folyó évtizedes vitában, és magyar részről mintegy lezárta azt. Hallgatolagos célja azonban az is lehetett, hogy megerősítse a jogtudomány helyét a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott tudományterületek között.¹ Az előadás szimbolikusan lezárta egy korszakot a Magyar Tudományos Akadémia és az állam- és jogtudományok ellentmondásos kapcsolatában, ugyanakkor a megújulás nyitányaként is értékelhető, amelyben (a két világháború között) az Akadémia jogász tagjai testületi súlyuknál fogva a korábbinál talán már intenzívebben befolyásolhatták a jogalkotás munkáját, így a jogfejlődést is.²

Plósz előadásában általánosságban, hazai vonatkozások nélkül beszélt a jogtudományról, felvázolva az elmúlt száz év történeti fejlődését, de szavaival egyértelműen erősíteni kívánta a jogtudomány hazai akadémiai pozícióit is.³ A háborús környezet ellenére a jogot a béke rendjének, a kultúra egyik fontos alkotóelemének tekintve vetette fel a kérdést: „Van-e a jognak tudománya és mi annak feladata, és melyek a módszerei?” Utalt arra, hogy a jurisprudentia tudományjellege évszázados vita tárgyát képezi: „Alig van tudomány, a melynek feladatai és az út, a melyen azt meg kell oldania, azaz módszere annyira vitás volna mint ezé a

¹ A megelőző évtizedek felfogását jól példázza a jogász akadémikus Tóth Lőrinc 1881-ben megjelentetett szövege, mely arról a dilemmáról szól, hogy a jogtudomány művelése illeszkedik-e az Akadémia profiljába: „Sokan voltak, s vannak talán még ma is, azon véleményben, hogy a törvénytudomány művelése nem lehet oly saját feladata az Akadémiának, mint más tudományzajoké, hogy annak előbbrevitelére maga az élet s a forum, a bírói s ügyvédi kar, nem pedig az úgynevezett szobatudós van hivatva, s nem is az Akadémia, mely jobban teszi, ha az összpontosítás erejével és segélyével azon tudományokat műveli, melyek arra inkább rászorulnak, s melyeket pártolás és népszerűség hiányában, a szétszórt erők sikerrel művelni elégtelenek, míg a gyakorlati élet szükségéivel oly szorosan összefüggő törvénytudomány akadémiai művelésre és segélyre nem szorul.” *Tóth Lőrinc: Törvénytudomány.* In: *Vázlatok a MTA félszázados történetéből 1831–81.* II. A M. Tud. Akadémia tudományos munkássága. Bp. 1881. 54–71.

² *Zlinszky János: Akadémikusok a magyar jog kiegészés utáni fejlesztésében.* JURA 14. (2008) 1. sz. 151.

³ *Plósz Sándor: Elnöki megnyitó beszéd.* Akadémiai Értesítő 27. (1916) 8–10. sz. 525–537.

tudományé. Sőt vannak jogászörökben is, kik a jogtudománynak jelentőségét vagy elvétve még tudományos jellegét is kétségbe vonják.⁴ Plósz a jogtudományt „kiválóan gyakorlati tudománynak” tekintette, amelynek feladatát nem szabad pusztán abban látni, hogy feltárja a jog szabályait, és eligazít a normák erdejében,⁵ bár tagadhatatlan, hogy vannak a jogászok között is olyanok, akik erre és bizonyos – a normák elsajátítását megkönnyítő – elméletek megfogalmazására szűkítlenék le a jog „tudós” megközelítésének terrénumát.

Plósz nagy jelentőséget tulajdonított az „elméleti” jogtudománynak is, amelynek megtestesülését a megelőző évtizedek uralkodó kontinentális európai jogtudományának két irányzatában látta; ezek egyúttal jelentős hatást gyakoroltak a megelőző évtizedek magyarországi jogtudományára is. Egyrészt a történeti jogi iskola hatását emelte ki, amely a jelenben is élő jogintézmények alap gondolatának feltárására törekszik; másrészt az úgynevezett rendszertani megközelítést hangsúlyozta, amely úgy gazdagítja az ismereteket a megalkotandó és alkalmazandó jogszabályokról, hogy az egyes jogintézményeket általánosabb, magasabb fogalom alá rendeli, és rendszerben helyezi el.⁶

Plósz ugyanakkor tagadta a gyakorlat és az elmélet közötti ellentétet, s hangsúlyozta, hogy a joggyakorlat nem más, mint valamely elmélet alkalmazása. Azt azonban elismerte, hogy „a gyakorlati jogászok és az ú. n. elméleti jogászok, a jogtanítóinak elmélete között [ellentét] állhat fenn és áll fenn tényleg nagyobb mértékben, mint más gyakorlati tudományok körében.”⁷ Plósz beszédében mindvégig megkülönbözteti a gyakorlati és elméleti jogász tevékenységet. Előbbiben az „élet tényeiből” kiindul és azokra jogszabályt kereső és alkalmazó tevékenységet méltatja, utóbbiban pedig az alkalmazandó jog „theoriáját” megállapító, fogalmakban és rendszerben gondolkodó, ismeretközvetítő és -gazdagító törekvést értékeli.

⁴ Uo. 526. A jogtudomány tudomány jellegét vitató álláspontokat először Kirchmann fogalmazta meg. *Julius v. Kirchmann: Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft: Ein Vortrag, gehalten in der juristischen Gesellschaft zu Berlin.* Berlin 1848. A vita lényegére lásd *P. Szabó Béla: A juriszprudencia, mint tudomány: Jhering álláspontja bécsi székfoglalója alapján.* In: Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása. Szerk. Frivaldszky János – Pokol Béla. Bp. 2011. 69–70.

⁵ Plósz ebben a vonatkozásban abból indult ki, hogy a jogi munka problémaorientált gondolkodásmódot igényel. A jogszabályok egy adott társadalmi szabályozási kérdésre adott válaszként foghatók fel, s ezen megközelítés célja az, hogy kétséges problémák megoldásához alkalmazható normákat találjanak. A jogtudomány alkalmazott tudományként a jogrendszer gyakorlati megvalósulásának szolgálatában áll, és szabályokat kell készenlétben tartania jogesetek eldöntésére. Vagyis a jogtudomány művelésének – hasonlóan az orvostudományéhoz – gyakorlati célja van. Vö. *Helmut Coing: A jogfilozófia alapjai.* Bp. 1996. 266.

⁶ *Plósz S.: Elnöki i. m. 527.* A korabeli jogtudományi irányzatokra lásd *Pólay Elemér: A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára.* Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Juridica et Politica XXIII/6. (1976).

⁷ *Plósz S.: Elnöki i. m. 529.*

Plósz arról elmélkedett, hogyan lehetne a jogtudományt „gyakorlatiasabbá” tenni. Az elméleti jogásznak is az élet tényeiből kell kiindulnia, a jogi elméletek próbaköve csak a gyakorlat, az élet lehet. Persze az elméletek kialakításánál ki lehet indulni a természettudományokban is nagy jelentőséggel bíró *Gedankenexperimentek*ből, de ezek tételezésénél sem szabad a való élettől elszakadni. A jogtudomány nem lehet pusztán a jogszabályok tudománya, hanem egyúttal a jogesetek, a joggyakorlat tudományának is kell lennie. A tételes jogszabályok gyakorlati érvényesülésének első lépcsője a jogalkotás. A törvényhozónak a tényleges viszonyokból kell kiindulnia, és szabályokat az élet szükségleteihez kell alakítania. „Ha tehát kimutathatjuk azt, hogy a jogtudomány feladata a törvényhozási tudomány feladatát is felöleli és hogy közöttük a szellemi munkát illetőleg jó részben nincs különbség, akkor azt is megállapíthatjuk, hogy a jó törvényhozó módszere egyúttal a jó jogtudomány módszeréhez is tartozik.”⁸ Plósz szerint a jogtudományban elválaszthatatlanul egybefolyik a jog megismerésének és a jog alkotásának feladata.⁹ A jó jogalkotónak – „a cultura mindenkori állapotától” függően – fel kell ismernie a társadalom valódi értékeit. S ebben a jogtudomány az egyik legkézenfekvőbb szövetségese. A jogtudósok feladata, hogy a létező jog „jól kifejtett okos értelme érvényesüljön”, és ennek érdekében a korabeli jogtudomány módszereit sem szabad elvetni; azokat csupán tökéletesíteni vagy kiegészíteni lehet.¹⁰ Plósz kimondatlanul is komolyabb szerepet vindikált a jogtudománynak az Akadémián belül; az elmúlt évtizedek hazai jogtudományának legfontosabb irányait felvillantva egyértelműsítette a juriszprudencia tudományos jellegét.

Plósz ismertetett beszéde kiindulópontját adja azon vizsgálódásnak, amely a dualizmus kori Magyar Tudományos Akadémia és a hazai jogtudomány kapcsolatát kívánja bemutatni. Ennek a vizsgálatnak a főbb kérdései a következők:

Hogyan szorult háttérbe az Akadémia szervezetében a jogtudomány?¹¹ Hogyan változott a jogász akadémikusok körében a gyakorlatból érkező szakemberek és politikusok aránya a kiegyezés után?¹² Hogyan járultak hozzá a kor jogász akadémikusai a jogfejlődéshez, s hogyan támogatták tudásukkal, tapasztalataikkal az önálló állami lét keretei között kibontakozó, több hullámban lezajló „jogi

⁸ Uo. 531.

⁹ Uo. 532.

¹⁰ Uo. 537.

¹¹ Az okok feltárása során nemzetközi vonatkozásban is vizsgálható lenne, hogy ez a háttérbe szorulás mennyire volt összefüggésben a jogtudomány karakteréről és tárgyáról szóló, a 19. század második felében lezajlott vitákkal.

¹² Az egyes jogterületek vonatkozásában részletes vizsgálatok tárgyává lehetne tenni, hogy hogyan ötvöződött a pozitív jog világából érkező szakemberek és a jog kérdéseit a kor tudományos eszközeivel megközelítők tudása az Akadémián.

modernizációt”? Ebben a tekintetben különös figyelmet érdemelhet az Akadémia jogász tagjai közül kikerülő igazságügy-miniszterek jogalakító tevékenysége. Vizsgálendő továbbá, hogy az Akadémia mennyiben akarta és tudta ösztönözni pályázatain révén a jogtudomány képviselőit – nemcsak az akadémikusokat, hanem a gyakorlatból jövő szakembereket is – arra, hogy munkáikkal járuljanak hozzá az aktuális törvényhozási feladatok megoldásához.¹³ Mennyiben tekinthetők jelentősnek az Akadémia által a jogalkotás és joggyakorlat támogatására biztosított szervezeti keretek a jogászgyűlések és a Jogászegylet korra jellemző széles körű aktivitásához képest? Hogyan értékelte a korabeli jogász közvélemény az Akadémia jogfejlesztésben játszott szerepét? Mindezen kérdések vizsgálata – szem előtt tartva a jogtudomány kettős: elméleti és gyakorlati jellegét, azt, hogy művelői között elméleti és gyakorlati szakemberek is megtalálhatók – hozzájárulhat az Akadémia dualizmus kori hazai jogfejlődésben játszott szerepének árnyaltabb megvilágításához.

Premisszák helyett

Plósz gondolatainak könnyebb megértéséhez az általa – és az alábbiakban is – alkalmazott, a gyakorlati és elméleti jogászok közötti különbségtétel, valamint a jogtudománynak a jogalkotásban és joggyakorlat támogatásában játszott szerepének megvilágítása érdekében célszerű az ősi jurisprudentia (jogászat) fogalmából kiindulnunk. Ez magában foglalja azt a tudást, amely elméletileg megalapozott gyakorlati tudásként egyesíti magában a jogra vonatkozó elméleti és gyakorlati ismereteket. Mivel a jog társadalmi tényszerűségében gyakorlatként létezik, a gyakorlatot leképező elmélet nem szakadhat el saját tárgyától.¹⁴

A jurisprudentia mint az összefoglaló értelemben vett „jogtudás” fogalma alkalmas arra, hogy egyaránt kiterjedjen a mesterségbeli-technikai és a teoretikus tudásra, amely az adott korban a jogászok (a jogalkotók és/vagy jogalkalmazók) gyakorlatára, illetve az általuk létrehozott, formális dokumentumokban rögzített érvényesülő jogra vonatkozhat. A hétköznapi emberek pusztán jogismeretén túl a jogász mesterségbeli tudása elsősorban abban ragadható meg, hogy miként olvassa és értelmezi a jogszabályokat, és hogyan alkalmazza azokat tudatosan a jogéletben. A teoretikus tudást megjelenítő jogtudomány a jogi jelenségekről leíró és

¹³ Mélyebb szakjogtörténeti kutatások tárgyát képezheti a jövőben, hogy mennyire tükrözte az Akadémia publikációkat támogató tevékenysége a jogalkotással szemben támasztott követelményeket.

¹⁴ A következő gondolatok tekintetében lásd *Szabó Miklós: Jogbölcsélet*. In: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Szerk. Jakab András et al. 4–5., <http://ijoten.hu/szocikk/jogbolcselet> (letöltés: 2025. dec. 20.).

előíró tételek rendszerét alkotja meg, és elméleti tanokat dolgoz ki.¹⁵ A tudományos megközelítés nem a joggal együtt adott tulajdonság, hanem – ha egyáltalán megjelenik – a jogról tudományosan gondolkodó jogászok teljesítménye.

A jogászok mindenekelőtt olyan speciális ismeretek birtokosaiként definiálhatók, akiknek a tudása lehetővé tette, hogy az emberi konfliktusok feloldásában és a társadalom szervezésében, vagyis a jogéletben¹⁶ fejtsék ki tevékenységüket. Jogászok alatt a gyakorlati és elméleti jogászokat egyaránt értenünk kell. Az elméleti jogászok (az elsősorban jogi katedrával rendelkező jogtanárok) feladata, hogy az éppen érvényesülő jog igaz értelmét keressék nem hátat fordítva az életnek, s segítsék a hatályos jog minél eredményesebb érvényesülését, illetve az új, az élet szükségesszerűségeiből fakadó jogszabályok megalkotását. A gyakorlati jogászok (a 19. század folyamán egyre gyorsuló ütemben professzionizálódó jogi hivatásrendek tagjai) feladata viszont a döntésekben és cselekvésekben megnyilvánuló jogi aktusok végrehajtása, a jogéletben való professzionális részvétel. A jogtovábbképzésben, vagyis egyrészt a jogszabályalkotásban, másrészt a joggyakorlat tökéletesítésében nagyon fontos szerepe lehet ugyanakkor a tudományosan gondolkodó gyakorlati jogászoknak. Ez utóbbi csoport tagjai rendkívüli jelentőséggel bírtak a dualizmus kori hazai jogéletben, többeket közülük az Akadémia tagjai közé választottak.

A korabeli felfogás szerint a joggyakorlatnak és a jogtudománynak szoros kapcsolatban kellett állnia. A tudományos jog a pozitívan érvényesülő jog és a jogi dogmatika sikeres ötvöződését jelentette. A jogi dogmatikát, mint a jogtudomány – a tisztán elméletinek tekintett jogfilozófia és a jogtörténet melletti – harmadik területét, az adott országban hatályosuló jog tanaira vonatkozó ismeretek körékként fogták fel.¹⁷ A pozitív jog dogmatikája elméleti és gyakorlati oldallal bírt.

¹⁵ A kortárs Magyary szerint a jog tudományos megközelítésének a lényege „az elemzés, a részletekbe való behatolás és a rendszerbe foglalás.” *Magyary Géza: A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar jogtudomány.* In: *A Magyar Tudományos Akadémia első évszázada. Az alapítás századik évfordulója alkalmából tartott ünnepi beszéd és előadások.* Bp. 1926. 70. Ez a rövid meghatározás tekinthető akár a korabeli jogtudományi publikációkkal szemben támasztott minimális követelménynek is, szembeállítva a pusztán egyes jogintézményeket leíró, a megszületett jogszabályokat kommentáló, vagy a bírói döntvényeket gyakorlati szempontból elemző írásokkal. Erre vezethető vissza, hogy a korabeli jogi folyóiratokban az esetleges „tudományos részt” gyakran elkülönítették az egyéb műfajú közleményektől.

¹⁶ Jogéleten a jog, a törvények, a szokások gyakorlati alkalmazását, mindennapi érvényesülését értették a 19. században, és értjük ma is. 1862-ben az akadémikus Fogarasi János által is szerkesztett szótár így fogalmaz: „A jognak és jogi tudományoknak, törvényeknek és szokásoknak gyakorlati folyama, a polgári életben használata, alkalmazása.” *Czuczor Gergely – Fogarasi János: A magyar nyelv szótára III.* Pest 1862. 267.

¹⁷ Plósz említett beszédében maga is a jogtudomány ezen területeit különböztette meg, támaszkodva Rudolf von Jhering tanaira, amelyeket 1868-ban fejtett ki bécsi professzori székfoglaló előadásában: „És ha most összegzem mondanivalómat, akkor a jogtudományt a jog dolgaiban való tudományos öntudatnak nevezem; olyan öntudatnak, ami a jogfilozófia oldaláról azon végső okokat kutatja, amelyeknek a jog eredetét és érvényét köszönheti a földön; a jogtörténet oldaláról végigköveti azon az

A dualizmus kori hazai viszonyok között a jogfejlesztésben a gyakorlati oldalé (elsősorban a tudomány által támogatott, kritikusan dolgozó bíraké) volt a vezető szerep, nem kizárva a joggyakorlat más szereplőinek közreműködését sem. Az elméleti oldal feladatának viszont azt tekintették, hogy feldolgozza ezen gyakorlat eredményeit, és azokat a jog átfogó, koherens szellemi rendszerébe illessze. Így az elméleti jogdogmatika nem jelentett mást, mint a tudatosság formájára gyúrt bírói gyakorlatot. E dogmatika megalapozása a dualizmus korában szinte valamennyi jogterületen megtörtént, jelentős mértékben az akadémikusok munkásságának köszönhetően.

Az ilyen értelemben vett, az elmélet és a gyakorlat állandó kölcsönhatásában álló fejlett jogdogmatika (összekapcsolódva a jogtörténeti és jogfilozófiai kutatásokkal) megóvhatja a jogtudományt azoktól a – Plósz által is említett – támadásoktól, amelyek vitatták tudományjellegét, és hangoztatták, hogy a juriszprudencia teljesen kiszolgáltatott a törvényhozó kénye-kedvének, valamint a mindenkor hatályos pozitív jog változásainak.¹⁸

Az Akadémia és a jogtudomány 1867 előtt

Az Akadémia megalapítása előtt a hazai jogtudomány elsősorban a fennálló jogintézményeket leíró munkákban merült ki, amelyek a meglévő joganyag összegyűjtését és rendszerezését, a „helyes jogismeret” biztosítását célozták egy olyan korban, amikor a törvények még latin nyelven születtek, illetve alig volt magyar nyelvű jogi oktatás.¹⁹ A joganyag rendszerezése elsősorban oktatási célokat szolgált.²⁰ Az Akadémia megalapítását követően új időszak kezdődött: a jogi irodalom reformkorszaka. Ekkor a szükségszerűnek tűnő változások fényében a

úton, amelyet bejárt ahhoz, hogy fokról fokra magasabb tökéletességre jusson; és a dogmatika oldaláról pedig nem más, mint olyan a gyakorlati használat céljából tudományosan rendezett tapasztalatok és tények összessége, mely a jogra vonatkozó felismeréseink és tudásunk pillanatnyi végpontját magába foglalja.” *Rudolf von Jhering: Ist die Jurisprudenz eine Wissenschaft? Jherings Wiener Antrittsvorlesung vom 16. Oktober 1868. Aus dem Nachlaß hrsg. und mit einer Einführung, Erläuterungen sowie einer wissenschaftsgeschichtlichen Einordnung versehen von Okko Behrends. Göttingen 1998. 92. (A szerző fordítása.)*

¹⁸ P. Szabó Béla: A juriszprudencia i. m. 70., 76–77.

¹⁹ A korabeli folyóiratokban (Tudományos Gyűjtemény, Atheneum, Themis) megjelent különböző műfajú jogi tárgyú közlemények átfogó vizsgálata, tudománytörténeti jelentőségük felmérése még várat magára. Tudományos Gyűjtemény (1817–1841) repertóriuma. Szerk. Csécs Teréz. Győr 1998.

²⁰ A teljesség igénye nélkül: *Ign. Frank: Principia juris civilis Hungarici I–II. Pestini 1828–1829; Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban I–III. Buda 1845–1847; Fogarasi János: Magyarhoni magános törvénytudomány elemei Kövy Sándor után. Pest 1839; Emericus Kelemen: Institutiones juris Hungarici privati. Pestini 1814; Uő: Historia juris Hungarici privati, documentis ac testimoniis illustrata, quam elucidatrat est. Budae 1818; Uő: Magyar hazai polgári magános törvényről irrt tanítások. Ford. Czövek István. Pest 1822; Alexander Kövy: Elementa jurisprudentiae Hungaricae. Cassoviae 1800; Uő: Summarium elementorum jurisprudentiae Hungaricae. Patakinae 1822; Paulus Szlemenics: Elementa*

jogleírás ugyan már alárendeltebb szerepet játszott, de még hiányzott a tudományos igényű rendszerezés és az elméleti megközelítésre való törekvés.²¹ A kiegyezésig az Akadémia gyakorló jogász és politikus tagjai révén döntő befolyást gyakorolt a hazai jogtudomány kialakulására és fejlődésére.²²

Az abszolutizmus első évtizedében a jogtudomány képviselőinek döntő többsége kivonult a tudományból, amit az ekkoriban megválasztottak alacsony száma, valamint a magyar jogi irodalom tetszhalott állapotba süllyedése is tükröz. Élénkülés ezen a területen csak az Országbíró Értekezlet (1861) összehívása után mutatkozott. Jeles akadémikusok szakították meg kényszerű hallgatásukat, és fordultak elméleti igényességgel a joggyakorlat megoldandó kérdései felé. A magyar jogfejlődés folytonosságát taglaló jogtörténeti munkák mellett Deák és Eötvös közjogi és politikai munkái játszottak fontos szerepet a kiegyezés előkészítésében.²³ A kiegyezést követően a magyar jogtudományban, valamint a jogtudomány és az Akadémia viszonyában új korszak kezdődött.

Az önálló állami lét lehetőséget teremtett arra, hogy törvényes alapokra helyezték vissza a jogéletet, megteremtették a jogbiztonságot, valamint előkészítették és elfogadtassák azokat a törvényeket, amelyek alapjául szolgálhattak a meginduló gazdasági és társadalmi fejlődésnek. A teljes magyar jogélet átalakítása volt a feladat, amelynek során a korabeli jogászok egyrészt hűek kívántak maradni a történelmi hagyományokhoz, másrészt meg kellett felelniük a folyamatosan változó szabályozási igényeknek is, amelynek során több esetben idegen elemeket²⁴ is beépítettek

Juris Hung. civilis privati. Posonii 1819; *Uő*: Elementa Juris Hung. judiciarii civilis. Posonii 1829; *Antonius Virozil*: Jus naturae privatum methodo critica deductum I–III. Pestini 1833.

²¹ *Magyary G.*: A Magyar Tudományos Akadémia i. m. 70–71.

²² Mint azt Magyary megállapította, a korszak „jogi reformirodalmának erős publicisztikus jellege” volt. *Magyary G.*: A Magyar Tudományos Akadémia i. m. 58. A reformkor jogászképzettségű politikus-akadémikusai közül – jól ismert, társadalmi és politikai reformokat sürgető tevékenységük mellett – Deák Ferenc, Szalay László és Eötvös József a büntetőjogi reformok szorgalmazása, az 1843. évi büntetőjogi törvényjavaslat előmunkálatai révén emelendők ki. Összefoglalóan erről és a büntetőjogi reformkísérletek jelentőségéről, a korabeli büntetőjogi szakirodalomról lásd *Bató Szilvia*: Közvélemény és büntetőjog a reformkori Magyarországon. *Aetas* 16. (2001) 3. sz. 183–205., 215–216. Általánosabb nézőpontból lásd *Kosáry Domokos*: Társadalomtudományok. In: A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975. Főszerk. Pach Zsigmond Pál. Szerk. Vörös Antal. Bp. 1975. 65–68. Az Akadémia támogató tevékenységének leglátványosabb eredménye egyértelműen „A törvénytudományi műszótár” kiadásának ösztönzése volt, amely jelentős mértékben hozzájárult a magyar jogi műnyelv megteremtéséhez. *Vécsey Tamás*: Széchenyi és a magyar magánjog. Akadémiai Értesítő 6. (1895) 2. sz. 91.

²³ *Magyary G.*: A Magyar Tudományos Akadémia i. m. 66–67.; *Zlinszky János*: Jogtanítás, jogtudomány. In: Magyar jogtörténet. Szerk. Mezey Barna. Bp. 1996. 44–45.

²⁴ Elsősorban az Osztrák Polgári Törvénykönyv maradandó hatása, illetve a német pandektisztika dogmatikai megoldásainak átvétele nyomta rá bélyegét a magánjogi gondolkodásra és a jogszabályi megoldásokra. *Jakab András – Menyhárd Attila*: A magyar jogtudomány helyzete és kilátásai. In: A jogtudomány. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal. Szerk. Jakab András – Menyhárd Attila. Bp. 2015. 27., 32.

a modern jogszabályokba. A büntetőjog és a magánjog területén a jogtudomány fejlődése szorosan összekapcsolódott a kodifikációs törekvésekkel. A dualizmus korában egyes fontos jogterületeken, ahol a szabályozás iránti igény eléggé erősnek mutatkozott (büntető anyagi jog, kereskedelmi jog, polgári eljárásjog, büntető eljárásjog), megszülettek a vonatkozó törvénykönyvek, amelyek dogmatikai előkészítésében és utóbb a változó körülményekhez való igazításukban nagy szerepet kaptak a gyakorló jogászok mellett a jogtudomány képviselői is.²⁵ Azokon a területeken, ahol a kodifikációs folyamat nem fejeződött be, a jogtudomány feladata a jogalkalmazás támogatása volt dogmatikai elemzések és rendszerezések révén, amelyek a szokásjog és a szabályozási szükségletek által kikényszerített résztörvények szabályait dolgozták fel, és ezzel segíthették az igazságszolgáltatást.²⁶

Joggal merül fel a kérdés, hogy a Magyar Tudományos Akadémia miként járult hozzá az előzőekben vázolt folyamatokhoz, és mennyiben tekinthető a kiegyezés után lezajló – igaz változó intenzitású – „jogi modernizáció” aktorának.

A jogtudomány az Akadémia szervezetében

A kiegyezést követően az Akadémián végbement szervezeti változások a jogtudomány addigi pozíciójának meggyengülését jelezték. Alaposabb kutatást igényelne annak megválaszolása, hogy mik voltak ennek okai, akár csak annak tisztázása is, hogy a jogtudomány helyzetének bizonytalanná válása, illetve a külföldi akadémiák példái mennyire járultak hozzá a szervezeti változtatásokban érzékelhető tekintélyvesztéshez.

„Az eminenter jogász nemzet körében keletkezett”²⁷ Magyar Tudós Társaság, majd a Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai szerint a jogtudomány egészen 1870-ig külön tudományos osztályként tevékenykedett: kezdetben Törvénytudomány Osztály, majd 1835-től V. Törvény Tudományi Osztály,²⁸ illetve 1858-tól III. Törvény Tudományi Osztály néven.²⁹ 1845-től az egyes osztályok önállókká váltak, vagyis megvalósult az osztályok és az osztályülések intézményes

²⁵ *Jakab A. – Menyhárd A.*: A magyar jogtudomány i. m. 28. Magyar Gyéza így jellemezte kora „nemzeti” jogtudományát: „A köz- és magánjog minden jelenségének a legapróbb részletekig menő elemzése, jogi természetüknek minél szabatosabb meghatározása s ennek alapján valamennyinek mélyebb elvi alapokra való visszavezetése és rendszerbe foglalása, ez az, ami mai jogtudományunknak legsajátosabb tulajdonsága.” *Magyar Gyéza*: A Magyar Tudományos Akadémia i. m. 71.

²⁶ *Jakab A. – Menyhárd A.*: A magyar jogtudomány i. m. 28.

²⁷ *Günther Antal*: A jogtudomány és a tudományos akadémiák. *Jogtudományi Közöny* 20. (1885) 24. sz. 186.

²⁸ „...Magyar Akadémia állíttassék fel...”. Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek, 1827–1990. Szerk. Kónya Sándor. (A MTAK közleményei 32.) Bp. 1994. 66., 75.

²⁹ *Markó László et al.*: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002 I–III. Bp. 2003. (a továbbiakban MTA tagjai) 16.

önállósága, és a tagokat (rendes, levelező, tiszteleti) az egyes osztályokba sorolták.³⁰ Az 1845-ös utasító határozatokban rögzítették először az osztályok által képviselt tudományköröket.³¹

Az 1869-es alapszabály és ügyrend szerint az osztályok száma hatról háromra csökkent.³² Három korábbi önálló osztály (Philosophiai, Törvénytudományi és Történettudományi) összevonásával létrejött a II. Bölcsészeti, társadalmi és történeti tudományok osztálya.³³ Ennek következtében a jogtudomány elveszítette szervezeti önállóságát, ugyanakkor a „társadalmi tudományok” közé csak olyan szakmai területek kerültek, amelyek korábban a törvénytudományok alá tartoztak.³⁴

1891-ben újabb szervezeti változást vezettek be az ügyrend módosításával. A három tudományos osztályon belül két-két alosztályt szerveztek meg, így a II. Osztályon belül létrejött a Philosophiai és Társadalmi Tudományok Alosztálya („A” alosztály) és a Történelmi Tudományok Alosztálya („B” alosztály).³⁵ Az 1912-es ügyrend is ugyanezt a szervezeti felépítést tükrözte, bár a szabályzat már nem sorolta fel az alosztályhoz tartozónak tekintett tudományköröket.³⁶ Az 1870-es átalakulást követően a II. Osztály 1919-ig tevékenykedő nyolc

³⁰ „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 89.

³¹ „Országstudomány. Közgazdaság tágabb és szűkebb értelemben, tehát ide értve a közrendészetet, pénzügytudományt, a segéd, névszerint kamarai tudományokat és statisticát. Országstudományok története. Törvények elmélete. Nemzetek joga. Polgári jog egész terjedelmében, tehát bányá-, váltó- és fenytő törvény is; a gyakorlatiakat – mint törvénykezés és ügyészi tárgyalás tudományát – ide nem értve. Egyházi jog. Oklevél-, pecsét-, idő-, nemzedékrendtan, a mennyiben a törvényismeret segédeszközei. Törvények története. Törvénytudomány története.” „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 90. A későbbiekben egyes tudáskörök elnevezése kissé „modernizálódott.” Ezt tükrözi a 1860-as ügyrend is. Uo. 113.

³² Uo. 136.

³³ Uo. 19., 142–143. A három osztály összevonását mintegy megelőlegezte, hogy az Akadémiai Értesítő egyik osztályaként az 1860-as ügyrendben a három tudományterület már együtt szerepel: „A Philosophiai-, Törvény- és Történettudományi Osztály Közlönye.” Uo. 123. Az 1860-as évek ügyrendjei szerint a philosophiai, törvény- és történettudományi osztályok együtt ülészttek. A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei I–IV. Bp. 1864–1866; Magyar Tudom. Akadémiai Almanach 1861-re. Kiadta Toldy Ferencz. Pest 1861. 67. 1881-től a „Bölcsészeti” szó helyett „Bölcséleti” megnevezés szerepelt az osztály elnevezésében.

³⁴ Az 1869-es ügyrend felsorolása: „Államtudományok és azok története. Statistika. Törvények elmélete és története. Nemzetek joga. Közjog. Magánjog, egész terjedelmében. Egyházi jog. Jogtudomány története. Összehasonlító jogtudomány.” „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 142–143. A felsoroltak a statisztika kivételével a jogtudomány körébe sorolható területek, feltűnő azonban a büntetőjog említésének hiánya.

³⁵ „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 21.; Akadémiai Értesítő 2. (1891) 2. sz. 125–126. Némi vita után az osztályértekezlet az alosztályok tudományszakjait a következőképpen állapította meg: „A) Philos. és társadalmi tudományok alosztálya. Elméleti és gyakorlati philosophia. A philosophia történelme. Nevelés- és oktatásphilosophia. Jog- és államtudományok és történelmek. Közgazdaság és statistika. B) Történelmi tudományok alosztálya. Egyetemes és különös történelem, főképp a hazai. A történelem segédtudományai.” Így került be a módosított ügyrendbe is. Akadémiai Értesítő 2. (1891) 3. sz. 191., 193–194.

³⁶ „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 176.

elnökeiből három volt jogász, ők összesen 12 éven át vezethették az osztályt (Pauler Tivadar 1878–1880, Plósz Sándor 1909–1913, Concha Győző 1913–1919).³⁷

A jogtudomány bizonyos szervezeti önállósulásának újabb jelei csak 1929-ben mutatkozhattak meg, amikor az az évi nagygyűlés – nagyrészt az akkori akadémiai főtitkár, Balogh Jenő hathatós közreműködésével – több új bizottság létrehozását határozta el, köztük a jogtudományét is. Ez 1929. október 28-án alakult meg, s az első ülésen Balogh Jenő így értelmezte a bizottság megalapítását: „a Magyar Tudományos Akadémia 1929. évi nagygyűlése a régi és működését megszüntetett Törvénytudományi osztályt a most szervezendő Jogtudományi Bizottságban új életre óhajtja kelteni”.³⁸

Itt fontos hangsúlyozni azt a paradox vélelmet, hogy minél fejlettebbé vált a hazai jogtudomány, minél inkább elmozdult a leíró szinttől, és elindult az elemző, dogmatikai irányba, annál inkább elveszíteni látszott szervezeti presztízst az Akadémián belül, és ezáltal az Akadémia megbecsültsége, elismertsége is csökkent a korabeli jogászközvélemény előtt. A tudomásul vett, egyúttal kritizált presztízvesztés természetesen összefüggésben állt/állhatott az 1867 után meginduló tudománypolitikai változásokkal, amelyek kezdeményezője Eötvös József volt.³⁹ Eötvös úgy látta, hogy az Akadémia nem maradhat pusztán a human tudományokat művelő és a nemzeti irodalmat ápoló intézmény, hanem fel kell vállalnia olyan tudományos feladatokat is, amelyek az ország polgári fejlődését és az elmaradt ipar fellendítését szolgálják, valamint lehetővé teszik az ország felzárkózását a fejlettebb nyugati országok mellé. Ennek szellemében az Akadémiának nyitnia kell új tudományágak felé, különösen a természettudományok szerepének növelésével.⁴⁰ Ez indukálta az osztályrendszer átalakítását, ami azonban hosszabb távon is félmegoldásokhoz vezetett. Annak ellenére ugyanis, hogy az Akadémia vezetése Eötvös után is hangsúlyozta a természettudományok kiemelt jelentőségét, s ezen a területen látta a magyar tudományosság elmaradását, az 1869-es szervezeti reformokat nem sikerült továbbvinni. Bár a század végére felnőtt egy európai színvonalat képviselő természettudós nemzedék, az 1891-es átszervezés sem növelte a kívánt mértékben e tudományterület súlyát az

³⁷ *Fráter Jánosné*: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854–1949 (A MTAK kiadványai 70.) Bp. 1974. 47.

³⁸ A bizottsági jegyzőkönyvet idézi *Fráter J.*: A Magyar i. m. 271–272. A bizottság elfogadott ügyrendje szerint „A bizottság tevékenysége a következő tudományzakok művelését öleli fel: a. közjog (alkotmányjog), b. közigazgatási jog, c. büntetőjog és büntető eljárás, d. magánjog, e. kereskedelmi és váltójog, f. törvénykezési jog, g. jogtörténet, h. római jog, i. egyházi jog, j. jogbölcselet, k. politika és 1. nemzetközi jog.” Uo.

³⁹ *Vörös Antal*: A kiegészítés és a megváltozott feladatok. In: A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada i. m. 140–141.

⁴⁰ Uo. 141–142.

Akadémián belül.⁴¹ Ezzel tehát nem magyarázható a jogtudomány és esetleg más tudományágak szervezeti „lefokozódása”,⁴² különösen annak fényében, hogy a történettudomány mindvégig megőrizte, sőt erősítette pozícióit mind a nyilvános megjelenések, mind a publikációs lehetőségek terén. A jogtörténet, a jogelmélet, valamint a jogdogmatika képviselői tudomásul vették tévesztésüket az újonnan diszciplinárizálódó és intézményesülő társadalomtudományok javára, ugyanakkor értetlenül álltak a tény előtt, hogy többszöri próbálkozás ellenére sem sikerült létrehozni egy önálló jogtudományi bizottságot,⁴³ ami lehetővé tette volna akadémiaián kívüli szakemberek bevonását a jogtudományi kutatásokba.

A gyakorlat és az elmélet emberei

Az Akadémia jogász tagjainak munkásságát, valamint azt, hogy miként járultak hozzá koruk jogfejlődéséhez, többen megkísérelték áttekinteni.⁴⁴ A század első felében jogásznak tekintették mindazokat, akik ügyvédi képesítéssel rendelkeztek, vagy legalább ügyvédi oklevélben kifejezett szintű ismeretek birtokában tevékenykedtek az igazságszolgáltatás, a magán- és közigazgatás terén.⁴⁵ 1860-tól az ügyvédi, bírói és köztisztviselői tevékenységek összefonódása (el nem különülése) oldódni kezdett. Az ügyvédek esetében egy dinamikus professzionalizálódási folyamat volt jellemző,⁴⁶ amely párhuzamosan zajlott a kiegyezés utáni jogi intézményrendszer átalakulásával: az igazságszolgáltatás és az igazgatás szétválasztásával, illetve a jogi oktatás reformjával és a képesítési és vizsgakövetelmények

⁴¹ *Vörös Antal*: A liberalizmus és a konzervativizmus küzdelmei. In: A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada i. m. 148.

⁴² A jogi sajtó álláspontja szerint az 1880-as években megtakarítási törekvések álltak a háttérben. Sz. n.: Az akadémia és a jogtudomány. Jogtudományi Közlöny 24. (1889) 46. sz. 369.

⁴³ *Günther A.*: A jogtudomány és a tudományos akadémiák i. m. 187.

⁴⁴ *Tóth L.*: Törvénytudomány i. m. 54–71.; *Magyary G.*: A Magyar Tudományos Akadémia i. m. 55–80. A kiemelkedőnek, vagy éppen kevésbé jelentősnek tekinthető jogász akadémikusok némelyikének teljesítményét összefoglalóan bemutatta Kosáry Domokos ezen korszak vonatkozásában is. *Kosáry Domokos*: Társadalomtudományok. In: A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975 i. m. 210–213. Zlinszky János csak egy-két mondatban jellemezte azon hozzátvetőleg hatvan akadémikus munkásságának jelentőségét, akik – az ő számításai szerint – a dualizmus évtizedeiben az Akadémia jogász tagjai lehettek. *Zlinszky J.*: Akadémikusok i. m. 151–156. Utóbb In: *Uő*: A XII táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig. Válogatott tanulmányok. Bp. 2013. 353–363.

⁴⁵ *Vörös Károly* mindmáig érvényes meghatározása szerint jogásznak voltak tekinthetők „az igazságszolgáltatás összes hivatásos bírái, ügyészei, a központi hatóságok és a törvényhatóságok hivatalnokai karának összes érdemi ügyintézői – mely azonban lefele ezeken túl is terjedve magában foglalta az alsóbb rendű köz- és magánalkalmazottak egy igen széles rétegét is, és melyhez a közép- és kisbirtokos nemességnek az ügyvédi diplomát meg nem szerzett, de a jogi tanfolyamokat egészében vagy részben egyetemi vagy akadémiai fokon mégiscsak elvégzett, és a megyei közéletbe és megyei tisztviselői karba a belépőjegyet is megszerző, igen jelentős hányada is csatlakozott”. *Vörös Károly*: A modern értelmiség kezdetei Magyarországon. Valóság 18. (1975) 10. sz. 6.

⁴⁶ *Papp Viktor*: Ügyvédtársadalom Magyarországon a 19. században. Pécs 2024. 24.

meghatározásával. Ennek eredményeként a többi – klasszikus – jogász hivatásrend is egyre biztosabb körvonalat nyerhetett.⁴⁷

A dualizmus fél évszázada alatt az Akadémiának összesen 76 jogász tagja volt,⁴⁸ beleértve ebbe a levelező, rendes és tiszteleti tagokat is.⁴⁹ A levelező taggá válás időpontja, valamint a gyakorlati életből és a tudomány világából érkezők arányai alapján a dualizmus kori akadémikusokat három csoportba sorolva vizsgálom. Az életrajzok alapján arra is fény derülhet, hogy mekkora szerepet játszottak a tudományos eredmények az adott jelölt taggá választásában és későbbi tevékenységében, illetve miként befolyásolhatták elméleti vagy gyakorlati szakemberként a jogalkotást és a jogrendszer fejlesztését. Az első csoportba az 1867 előtt megválasztott akadémikusok tartoznak, a másodikba az 1867 és 1890 között, a harmadikba pedig az 1890 után megválasztottak (1–3. táblázat, Függelék).

A dualizmus idején akadémiai tagsággal bíró jogászok közül 30-an még a kiegyezés előtt lettek levelező tagok, 17-en később rendes, illetve tiszteleti taggá is váltak, míg heten 1867 után léptek előre. A 30 akadémikus közül 19-en érkeztek a gyakorlati életből, míg 11-en egyetemi vagy jogakadémiai tanárként kerültek be az Akadémiára.⁵⁰ Ez utóbbiak között is csak elvétve található olyan,

⁴⁷ *Ladányi Andor*: Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944. Bp. 2007. 9–18.

⁴⁸ Elemzésemben jogász akadémikusnak tekintem azokat a jogvégzett, túlnyomórészt ügyvédi képzéssel is rendelkező személyeket, akik jogi szakismeretüket a politikai életben, az igazgatásban, az igazságszolgáltatásban, illetve a jogtanári állásukban kamatoztatták, és akadémikussá választásuk idején vagy azt követően a Törvénytudományi Osztályban, illetve annak későbbi szervezeti megfelelőjében fejtették ki tevékenységüket. Kivételesen azokat az akadémikusokat is figyelembe vettem, akik a fenti kritériumok mellett nem a Törvénytudományi Osztályba, hanem jellemzően a Történetírási/Történelmi Osztályba kerültek besorolásra (az 1867 előtt taggá választottak közül Botka Tivadar, Csengery Antal, Karácson Mihály, Wenzel Gusztáv, Szalay Ágoston, Zsivóra György), de „polgári foglalkozásuk” okán jogásként voltak besorolhatók. A táblázatokban (Függelék) több közzéadás és statisztika is helyet kapott, jelezve a diszciplinárizálódás korabeli helyzetét (Kautz Gyula, Keleti Károly, Konek Frigyes, Lónyay Menyhért, Matlekovits Sándor, Fellner Frigyes, Pólya Jakab, Ráth Zoltán). Ennek is a jogvégzettség, a tevékenységi terület, illetve az osztálybesorolás szolgálhat alapul. Kimaradt azonban számos olyan jogvégzett, ügyvédvizsgával is rendelkező akadémikus, akik nem feleltek meg a további kritériumoknak.

⁴⁹ Ilyen volt Deák Ferenc (a. 1839–1876), Kovács Ferenc (a. 1895), Szilágyi Dezső (a. 1897–1901), Darányi Ignác (a. 1909–1927). MTA tagjai i. m. 252–252., 723., 1244–1245., 248. Mindannyian anélkül lettek tiszteleti tagok, hogy előtte levelező taggá választották volna őket. Deákot Zala vármegye táblabírájaként és országgyűlési követként választották meg egy olyan időszakban, amikor nem volt szabályozva, hogy kit lehet tiszteleti taggá tenni. Utóbbiak esetében az 1869-es alapszabályt vehették figyelembe: „A tiszteleti tagok vagy oly tudománypártoló hazafiak közül választandók, kiknek megnyerése által az Akadémia díszé s java öregbedését várja, vagy oly jeles tudósok és írók közül, kik a tudomány, vagy az Akadémia körül érdemeket szereztek. Számuk a 24-et meg nem haladhatja.” „... Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 135. Azon tagokat, akiket csak az Igazgató Tanács tagjaként választottak meg, nem vettem figyelembe. Hasonlóan járt el *Ugrai J.*: Reformkori akadémikusok i. m. 7. (A nevekhez tartozó, a. jelöléssel bevezetett évszámok az adott személy akadémiai tagságának elejét és végét jelölik a tanulmányban. – P. Sz. B.)

⁵⁰ A figyelembe vett és a kiegyezés előtt taggá választott akadémikusok néhány adattal kiegészített névsorát az 1. táblázat (Függelék) tartalmazza.

aki jelentősebb tudományos tevékenységet fejtett ki akár 1867 előtt, akár azután.⁵¹ A korszak két debreceni jogász akadémikusa⁵² esetében például – mindkettőjüket még a kiegyezés előtt választották meg levelező tagnak –, egy-két jogi tankönyv, illetve döntvénygyűjtemény vagy jogszabálykommentár elegendő volt a jelöléshez. Később azonban fokozatosan nagyobb, a pusztá leíró jellegű munkákon túlmutató elvárásokat támasztottak a tagjelöltekkel szemben. Mivel a jogtanítást és a joggyakorlatot szolgáló munkák nem értek el magas tudományos színvonalat, a gyakorlati jogász szakemberek szakmai tekintélye egyenértékűnek számított a jogtanárok szakirodalmi tevékenységével.

Az elméleti jogászok, az egyetemi és jogakadémiai katedrák birtokosai⁵³ közül kiemelkedtek az átlagból: a római jogász Hoffmann Pál,⁵⁴ a váltó- és pénzügyi jogot művelő Karvasy Ágoston,⁵⁵ a statisztikus Konek Sándor,⁵⁶ az összehasonlító alkotmánytörténettel magas szinten foglalkozó Schwarz Gyula,⁵⁷ továbbá a magyar és egyetemes, valamint az összehasonlító jogtörténet kiemelkedő képviselője, a fontos történeti forráskiadásai révén is jelentős Wenzel Gusztáv,⁵⁸ akik a kiegyezés utáni Akadémiának is meghatározó tudósai voltak.⁵⁹ A jog-, illetve igazgatási gyakorlatban 1867 után kilenc akadémikus tevékenykedett, míg országgyűlési képviselőként 11-en befolyásolhatták a jogalkotási folyamatokat. Kettő közülük (Horvát Boldizsár⁶⁰ és Pauler Tivadar⁶¹) az igazságügyi tárca ve-

⁵¹ Az „Akadémia fennállása első évtizedeiben még igencsak megengedő módon merítette tagságát a kortárs értelmiségiek rétegéből”, írja Ugrai János. Ez a korszakban „a viszonylag gyorsan professzionalizálódó értelmiségi szakmák” közé sorolt jogászokra is igaznak tekinthető. *Ugrai J.: Reformkori akadémikusok* i. m. 5., 12.

⁵² Szűcs István (a. 1846–1891) és Kallós Lajos (a. 1863–1881) a Református Kollégium jogtanárai voltak. MTA tagjai i. m. 1262., 620–621. A „tudományos teljesítménnyel” kapcsolatban az 1845-ös utasító határozat így szól: „Levelező tagok szinte az osztályok által olly tudós férfiak’ sorából ajánlatnak az academiának, kik osztálybeli jeles munkáikodások által a’ tudományok’ terjesztésére hatottak, és ekkép az academia’ czéljai’ előmozdítására képességet bizonyítottak.” „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 91. Hasonlóan fogalmaz az 1858-as alapszabály is. Uo. 106.

⁵³ Az általa jogászprofesszori elitnek nevezett csoport kialakulásának történetét kísérli meg felvázolni *Pétervári Kinga: A professzori szerepek történeti különbözőségei – a magánjogi jogalkotás esete*. *Iskolakultúra* 34. (2024). 6. sz. 53–55.

⁵⁴ (a. 1863–1907), MTA tagjai i. m. 518–519.; *Hamza Gábor: Hoffman Pál (1830–1907)*. In: *Magyar jogtudósok I–V*. Szerk. Hamza Gábor. Bp. 1999–2016. I. 51–60.

⁵⁵ (a. 1846–1896), MTA tagjai i. m. 636.

⁵⁶ (a. 1858–1882), MTA tagjai i. m. 705–706.; *Horváth Róbert: Konek Sándor és a magyar népmozgalmi statisztika kialakulása*. Szeged 1973.

⁵⁷ (a. 1864–1900), MTA tagjai i. m. 1124–1125.

⁵⁸ (a. 1846–1891), MTA tagjai i. m. 1405.; *Ujlaki Miklós: Wenzel Gusztáv*. In: *Jogi professzorok emlékezete*. Szerk. Degré Alajos. Bp. 1935. 65–75.

⁵⁹ Az 1861-ben akadémiai Nagyjutalomban részesült Dósa Elek 1867-ben meghalt, így ő ebben a tekintetben nem volt figyelembe vehető.

⁶⁰ (a. 1861–1898), MTA tagjai i. m. 533.

⁶¹ (a. 1845–1886), MTA tagjai i. m. 984–985.; *Rácz György: Pauler Tivadar*. In: *Jogi professzorok emlékezete*. Szerk. Degré Alajos. Bp. 1935. 44–51.

zetését is ellátták akadémikusként. Rajtuk kívül egyes törvényjavaslatok előkészítésében jelentős szerepet játszott Csatskó Imre⁶² és Hoffmann Pál, míg Konek Sándor népesedési és bűnügyi statisztikai munkássága elsősorban a büntetőjogi szabályok alakításában volt meghatározó.

A jogász akadémikusok e csoportjára tehát valóban igaz, hogy többségüket gyakorló jogászként szerzett érdemeik miatt választották a tudós testület tagjává. Az Akadémia ezen tagjai azonban – a miniszterek és az országgyűlési képviselők kivételével, akik között a dualizmus első éveiben kiemelkedő szerepet játszott az elsősorban politikai szerepvállalása okán már 1839-ben tiszteleti taggá választott Deák Ferenc – a kiegyezést követő jogrend kialakításában viszonylag csekély szerephez jutottak.

A jogász akadémikusok második csoportjaként az 1867 és 1890 között levelező tagságot nyert szakemberek vehetők górcső alá.⁶³ A 17 akadémikus között ebben az időszakban is többségben voltak azok, akik gyakorló jogászként szerzett tekintélyük révén váltak taggá: tíz akadémikus sorolható ebbe a körbe, heten pedig jogtanárként kerültek be a tudós testületbe.⁶⁴ Annak ellenére, hogy a professzorok kisebbségben voltak, megállapítható, hogy az ekkor megválasztottak közül tízen jelentős tudományos tevékenységet folytattak.⁶⁵

A jogtörténész Hajnik Imre,⁶⁶ a kereskedelmi és váltójog tanára Apáthy István,⁶⁷ a római jogász Vécsey Tamás,⁶⁸ az eljárásjogász Plósz Sándor,⁶⁹ a politikatudós és közjogász Concha Győző,⁷⁰ valamint a jogbölcselettel magas szinten foglalkozó

⁶² (a. 1839–1874), MTA tagjai i. m. 222–223.

⁶³ Névsorukra lásd a 2. sz. mellékletet.

⁶⁴ Kováts Gyula az életrajza szerint megválasztása után is egyszerre volt bíró és egyetemi tanár (a. 1884–1935). MTA tagjai i. m. 732–733.; *Szladits Károly*: Keveházi Kováts Gyula r. tag emlékezete. Bp. 1944.

⁶⁵ A gyakorlatban tevékenykedő jogászoktól is elvárt tudományos teljesítmény az 1869-es ügyrend rendelkezésén alapult: „Az ajánlandó egyén minősítvénye, az Alapszabályok 15–16. §§-ainak értelmében, a szigorú szakképzettség, a tényleges és folytonos szaktudományi búvárkodás kimutatása által, valamint az ajánlandó tag irodalmi munkáinak felsorolása által, – az ajánló szakkbéli tag részéről írásban indokoltassék. Az irodalmi munkák, a mennyiben netalán kevésbé volnának ismereteseek, az ajánlathoz mellékeltesenek. – Pusztán gyakorlati, habár tudományos képzettségen alapuló minősítvény, a fentebbi kellékek nélkül, nem tekinthető elegendő képességnek az akadémiai czélok előmozdítására.” „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 148.

⁶⁶ (a. 1871–1902), MTA tagjai i. m. 467–468.; *Mezey Barna*: Hajnik Imre (1840–1902). In: Magyar jogtudósok i. m. I. 75–95.

⁶⁷ (a. 1873–1889), MTA tagjai i. m. 51.; *Szabó Marcel*: Apáthy István. Példa a magyar jogászság jelen és jövő nemzedékei számára. Iustum, Aequum Salutare 12. (2016) 1. sz. 191–198.

⁶⁸ (a. 1881–1912), MTA tagjai i. m. 1373.; *Hamza Gábor*: Vécsey Tamás (1839–1912). In: Magyar jogtudósok i. m. I. 61–74.

⁶⁹ (a. 1884–1925), MTA tagjai i. m. 1008–1009.; *Kengyel Miklós*: Plósz Sándor (1846–1925). In: Magyar jogtudósok i. m. IV. 21–32.

⁷⁰ (a. 1886–1933), MTA tagjai i. m. 201–202.; *Koi Gyula*: Concha Győző (1846–1933). In: Magyar jogtudósok i. m. V. 60–79.

Pulszky Ágost⁷¹ egyetemi professzorként lettek akadémikusok. Mindannyian a kor kiemelkedő jogtudósai közé tartoztak. Négyen inkább elméleti és történeti tárgyakat oktattak, Apáthy és Plósz azonban a kereskedelmi jog, illetve a polgári törvénykezési jog tanáraiként olyan jogterületeken dolgoztak, amelyek kiemelt jelentőséggel bírtak a jogrendszer kiépítésében.⁷² Mindketten korszakos törvényjavaslatok előkészítőiként lettek akadémikusok.⁷³ Személyükben a tudományos tevékenység és a törvényelőkészítés gyakorlati munkája sajátos módon egyesült. Mindketten elnyerték az Akadémia Nagyjutalmát, Plósz azonban kivételes módon nem egy tudományos munkával, hanem a polgári perrendtartás törvényszövegével érdemelte ki a korabeli legrangosabb akadémiai elismerést. Később az igazságügy-miniszteri posztot is betöltötte hat éven át. Ugyanakkor a gyakorlatban tevékenykedő akadémikusok is képesek voltak jelentős tudományos teljesítményekre: Kováts Gyula bíró a házassági jog, Ökröss Bálint hivatalnok⁷⁴ a magánjog, a kétszeres Sztrokay-díjas Zlinszky Imre⁷⁵ – szintén bíróként – a magánjog és a magánjogi peres eljárás terén írt értékes munkákat. Wlassics Gyula⁷⁶ minisztériumi hivatalnokként lett akadémikus, miután elnyerte a Sztrokay-jutalmat; később a büntetőjog professzora lett, majd vallás- és közoktatásügyi miniszter és országgyűlési képviselő. A korszak végén az Akadémia Nagyjutalmában részesült. Az Akadémia Nagyjutalmával kétszer is kitüntetett Keleti Károly a Törvénytudományi Osztály tagjaként fejtette ki statisztikai munkásságát.⁷⁷

Az ezen bő két évtizedben akadémikussá választottak közül többen jelentős szerepet játszottak a jogszabályok előkészítésében is: Apáthy és Plósz mellett Kováts Gyula a vallásügyi törvények szakértőjeként, Ökröss a magánjog korai kodifikációs munkálataiban, illetve a közjegyzői törvény⁷⁸ megszövegezésében szerzett jogfejlesztői érdemeket. A minisztériumi pályát befutó jogvégzett

⁷¹ (a. 1887–1901), MTA tagjai i. m. 1032.

⁷² Zlinszky János megközelítése bizonyos mértékig talán átértékelendő ebben a tekintetben. Lásd alább.

⁷³ 1875. évi XXXVII. törvény. Kereskedelmi törvény; 1911. évi I. törvénycikk. A polgári perrendtartásról.

⁷⁴ (a. 1868–1889), MTA tagjai i. m. 953.; *Rokolya Gábor*: Ökröss Bálint királyi tanácsos és királyi közjegyző (1829–1889). *Közjegyzők Közlönye* 12. (2007) 7–8. sz. 37–42.

⁷⁵ (a. 1876–1880), MTA tagjai i. m. 1434–1435.; *Zlinszky János*: Zlinszky Imre (1832–1880). In: *Magyar jogtudósok* i. m. II. 29–46.

⁷⁶ (a. 1886–1937), MTA tagjai i. m. 1411.; *Mezey Barna*: Wlassics Gyula, a büntetőjog és a bűnvádi perjog professzora. In: *Wlassics Gyula és kora 1852–1937*. Szerk. Kapiller Imre (Zalaegerszegi Füzetek 8.) Zalaegerszeg 2002. 60–79.; *Paksy Zoltán*: A jogtudós politikus. Wlassics Gyula báró politikai pályája. Bp. 2025.

⁷⁷ (a. 1868–1892), MTA tagjai i. m. 646. Portrék a magyar statisztika és népességtudomány történetéből. (Életrajzi lexikon a XVI. századtól napjainkig). Szerk. Rózsa Dávid. Bp. 2014. 363–366.

⁷⁸ 1874. évi XXXV. törvénycikk. A királyi közjegyzőkről.

közgazdász, Matlekovits Sándor több fontos szakági törvény megalkotásában játszott meghatározó szerepet.⁷⁹ Nyolc akadémikus országgyűlési képviselőként vehetett részt a törvényalkotási folyamatokban. Ezen korszakban a gyakorlati szakemberek és katedra-jogászok közötti arányok nivellálódni látszottak. Ugyanakkor megállapítható, hogy mindkét oldalról olyan jelentős személyiségek jöttek, akik mind a jogalkotásban, mind a tudományban jelentős teljesítményt nyújtottak. A korszak egyik legfontosabb általános jellegzetessége volt, hogy olyan jogászok is, akik nem a szűkebb értelemben vett elméleti jogtudomány terén tevékenykedtek, jelentős, a tudományosság mércéjével mérve is magas szintű elemző, rendszerező és kritikai igényű szakirodalmi tevékenységet fejtettek ki. Ez egyre inkább természetes elvárás lett a gyakorlatból jövő akadémikusokkal szemben, de jellemző volt a magyar jogászság szélesebb, az Akadémián kívüli körére is. Egyes értékelések szerint a magyar jogtudomány a századfordulóhoz közeledve képes volt viszonylag rövid idő alatt felzárkózni más európai nemzetek jogtudományi színvonalához.⁸⁰

A dualizmus időszakában akadémikussá választott jogászok harmadik csoportját az 1890 után levelező tagságot elnyert jogtudósok képezik.⁸¹ 1918-ig – a mindenkor létszámkorlátok figyelembevételével – 26 új jogász⁸² taggal bővült a tudós testület. Ezen szűk két évtized alatt az új jogász akadémikusok között már csak kevés olyan jelölt volt, aki a gyakorlati jogéletben szerzett tekintélye alapján válhatott a tudós testület tagjává.⁸³ Többen ügyvédként, jogtanácsosként, illetve tisztviselőként tevékenykedve fejtettek ki tudományos tevékenységet, közülük is kiemelkedett Edvi Illés Károly ügyvéd⁸⁴ bünte-

⁷⁹ (a. 1873–1925), MTA tagjai i. m. 853.; *Gaal Jenő*: Matlekovits Sándor rendes tag emlékezete. Bp. 1926.

⁸⁰ A Magyar Jogászegylet (1870) és a Magyar Jogász Egylet (1879) alapítása. Szerk. Máthé Gábor. Bp. 2010. 22.

⁸¹ Névsorukra lásd a 3. táblázatot (Függelék).

⁸² Az előző időszakokhoz hasonlóan (Konek Sándor, Keleti Károly) néhány közgazdász-statisztikus szintén bekerült a jogász akadémikusok közé, ami a diszciplínák rokonságából és szétválásuk fokozatosságából is következik.

⁸³ A levelező tagság előfeltételeivel kapcsolatos szabályzati előírások csak stilisztikai szempontból változtak az 1869-es ügyrendben megfogalmazottakhoz képest. Itt is különösen kiemelték a tudományos eredmények fontosságát: „Az ajánló tagok az ajánlott egyén minősítvényét, az Alapszabályok 15. és 16. §§-ai értelmében, a szakképzettség, a magyar nyelven kifejtett tényleges és folytonos tudományos munkásság kimutatásával és az ajánlott irodalmi munkáinak felsorolásával, írásban indokolják. Minden ajánlás egy tag aláírásával mutatattik be. Az irodalmi munkák, ha kevésbbé ismeretesek, az ajánlathoz csatolandók. Pusztán gyakorlati, habár tudományos képzettségen alapuló munkásság, nem tekinthető elegendő jogcímnnek a rendes, levelező és kültagok választásánál.” Magyar Tud. Akadémiai Almanach 1890-re. Bp. 1890. 90–91.

⁸⁴ (a. 1895–1919), MTA tagjai i. m. 284–285.; *Angyal Pál*: Edvi Illés Károly l. tag emlékezete. Bp. 1929. Ügyvédként működött a jogbölcséleti kérdésekkel foglalkozó Kuncz Jenő (a. 1903–1926) és Reiner János (a. 1902–1938), jogtanácsosként a közgazdasági munkákkal kitént Pólya Jakab (a. 1894–1897).

tőjogi szakíróként. Az előbb budapesti büntetőjogász professzorként, majd politikusként országos hírre szert tevő Szilágyi Dezső,⁸⁵ aki elsősorban igazságügy-miniszteri érdemei elismeréseként lett az Akadémia tiszteleti tagja, mindkét csoportba besorolható lehet. Ugyanígy értékelhető az előbb minisztériumi munkájával kitűnő, későbbi büntetőjogász professzor és igazságügyi miniszter Balogh Jenő⁸⁶ életpályája is. A statisztikus közgazdász Fellner Frigyes életpályájában is kiegészítette egymást a minisztériumi, majd banktisztviselői munka és a tanári hivatás.⁸⁷ Az ebben az időszakban akadémikussá választott több mint 20 egyetemi és jogakadémiai tanár a kor legjelentősebb jogtudósai közé tartozott. Fontos jogterületeken járultak hozzá a jogélet alakításához mind a jogszabály-előkészítést, mind a jogszabályok gyakorlati érvényesülését támogató tudományos tevékenységük révén. Az ekkor akadémikussá választott jogászok szinte kivétel nélkül jelentős szakirodalmi tevékenységet fejtettek ki, s ezzel a magyar jogtudomány teljesítményét valóban a kor európai színvonalához közelítették. A dualizmus korai szakaszában megalkotott büntetőjogi törvénykönyvet a kor elvárásaihoz igazító elméleti és a gyakorlatot támogató műveikkel olyan jelentős professzor-akadémikusok tűntek ki, mint Balogh Jenő, Angyal Pál,⁸⁸ Fayer László⁸⁹ és Finkey Ferenc.⁹⁰ Korszakos jelentőségű tudósokként és a magyar magánjogtudomány két vonulatát fémjelző munkásságuk eredményeként ekkor választották akadémikussá Grosschmid Béni⁹¹ és korszak végén Szász-Schwarz Gusztávot.⁹² Ellentétes megközelítéseik ellenére is munkásságuk – kiegészülve a korszak példátlanul széles folyóirat- és monográfiarodalmával – rendkívül termékenyítőleg hatott a magyar magánjogi kodifikációs munkálatokra, amelyek

A Központi Statisztikai Hivatal tisztviselőjeként lett akadémikus a nemzetgazdaságtani és statisztikai munkákkal jelentkező Ráth Zoltán (a. 1893–1902). MTA tagjai i. m. 759., 1066., 1016., 1058. Ráth és Reiner megválasztásuk idején magántanári képesítéssel is bírtak.

⁸⁵ (a. 1897–1901), MTA tagjai i. m. 1244–1245.

⁸⁶ (a. 1901–1953), MTA tagjai i. m. 86–87.; *Bódiné Beliznai Kinga*: Balogh Jenő életútja (1864–1953). *Jogtörténeti Szemle* 18. (2016) 1. sz. 31–40.

⁸⁷ (a. 1915–1945), MTA tagjai i. m. 335–336. *Árvay János*: Fellner Frigyes. In: *Magyar közgazdászok a két világháború között*. Szerk. Mátyás Antal. Bp. 1994. 80–121.

⁸⁸ (a. 1909–1949), MTA tagjai i. m. 48–49.

⁸⁹ (a. 1894–1906), MTA tagjai i. m. 325–326.; *Nánási László*: Fayer László emlékezete. *Magyar Jog* 49. (2002) 6. sz. 321–329.

⁹⁰ (a. 1908–1949), MTA tagjai i. m. 349–350.; *Ködöböcz József*: Finkey Ferenc életet és munkássága. Miskolc–Sárospatak 1995.

⁹¹ (a. 1901–1938), MTA tagjai i. m. 432–433.; *Vékás Lajos*: Grosschmid Béni (1852–1938) és a Polgári Törvénykönyv. In: *Üő*: Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből. Bp. 2019. 31–63.

⁹² (a. 1918–1920), MTA tagjai i. m. 1207.; *Vékás Lajos*: Szász-Schwarz Gusztáv 1858–1920. In: *Üő*: Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből i. m. 65–80.

ugyan nem jutottak el a törvényi elfogadásig, de jelentős mértékben befolyásolták a bíróságok gyakorlatát.⁹³

Magyarország sajátos „alkotmányos” helyzetének, a közjog fontos kérdéseinek elemzése természetesen több akadémikust is foglalkoztatott: Concha Győző mellett Nagy Ernő,⁹⁴ Balogh Artúr,⁹⁵ Ferdinandy Gejza⁹⁶ és Polner Ödön⁹⁷ munkássága – ugyan különösebb gyakorlati hatás nélkül – „a boldog békeidők” magyar alkotmányjog-tudományának jogdogmatikai irányzatát (közjogi dogmatizmus) alapozta meg. Kolosvári Sándor⁹⁸ és Óvári Kelemen⁹⁹ kolozsvári professzorok a jogtörténeti forráskiadás révén tettek szolgálatot a Hajnik Imre által is fémjelzett pozitivistá jogtörténet-tudománynak, amelynek kezdetben Illés József¹⁰⁰ is hívéül szegődött.

Végigtekintve a „katedrajogászok” körén és az általuk művelt szakterületeken, mindenképpen átgondolásra szorul Zlinszky azon állítása, hogy a dualizmus kori jogász akadémikusok között elsősorban a jogbölcselet és a jogtörténet művelői voltak többségben a hatályos jog egyes területeit, vagyis a jogdogmatikát művelőkkel szemben. Zlinszky ezen megfogalmazásával azon megközelítést próbálta erősíteni, amely szerint a magyar jogrendszernek a századforduló környékén lezajlott nagy átalakulása elsősorban a joggyakorlat igényeit ismerő gyakorló jogászok, valamint a törvényhozásra hatni képes politikusok tevékenységének köszönhető, s kisebb mértékben vezethető vissza jogtudományi impulzusokra.¹⁰¹

Az Akadémia dualizmus kori jogász tagjai – mesterségesnek is tekinthető – kategóriákba sorolása révén kirajzolódik egy bizonyos tendencia, amely azt mutatja, hogy míg az Akadémia történetének első szakaszában – a kiegyezést megelőzően és az azt követő két évtizedben – a gyakorlati szakembernek tekinthető jogászok (köztük a politikusok) jelentős arányt képviseltek az akadémikusok között, addig a századfordulóhoz közeledve a professzor státuszú tagok aránya fokozatosan növekedett, majd idővel szinte kizárólagossá vált.

⁹³ *Asztalos László*: A magyar burzsoá magánjog tudomány fejlődése a kiegyezéstől az I. világháborúig. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae* 10. (1968) 82–83.

⁹⁴ (a. 1895–1921), MTA tagjai i. m. 903.

⁹⁵ (a. 1905–1951), MTA tagjai i. m. 84.

⁹⁶ (a. 1905–1924), MTA tagjai i. m. 340.

⁹⁷ (a. 1905–1924), MTA tagjai i. m. 1014.

⁹⁸ (a. 1892–1922), MTA tagjai i. m. 701–702.

⁹⁹ (a. 1892–1925), MTA tagjai i. m. 952.

¹⁰⁰ (a. 1915–1944), MTA tagjai i. m. 569–570.

¹⁰¹ *Zlinszky J.*: Akadémikusok i. m. 151–152.

Az Akadémia és a jogalkotás: akadémikus igazságügy-miniszterek

A jogtudomány szerepével kapcsolatos egyik legfontosabb kérdés az, hogy miként alakul a jogtudomány kapcsolata a jogalkotással és a jogalkalmazással. Hiszen a jogalkotás elsősorban politikai folyamat,¹⁰² az adott történeti korszakban az adott államban érvényesülő jogszabályok nagy részére a jogtudományi elemzés nem, vagy csak egészen kivételes történelmi helyzetben gyakorolhat érdemi befolyást. A dualizmus korszaka – véleményem szerint – ebből a szempontból a kivételes helyzetek közé sorolható.

Annak ellenére, hogy a reformkori jogfejlődés eredményei elsősorban a gyakorló jogászoknak és politikusoknak voltak köszönhetőek, az Akadémia a kezdetektől ösztönözte, hogy a jogtudók bekapcsolódjanak a kor reformmozgalmaiba annak érdekében, hogy az elavult jogintézményeket a kor követelményeinek megfelelő intézmények váltsák fel.¹⁰³ A korban kitűzött pályakérdésekben és a kortárs értekezésekben a legfontosabb, jogszabályokkal rendezendő kérdések merültek fel: az ősiség, a hitbizományi rendszer, az örökváltság megoldandó kérdései mellett az öröklési jog reformja, a halálbüntetés eltörlése, a perjogi kodifikáció, a képviseleti rendszer, az ügyvédi és bírói jogállást rendező reformok. Emellett a büntetőjog modernizálásának elvi előkészítése és a börtönviszonyok javítása terén az Akadémia segíteni igyekezett a törvényhozást.¹⁰⁴ Ezen törekvések azonban alig jutottak el a jogszabályi megvalósulásig.

A kiegészítés után az Akadémia céljai és feladatai között kifejezetten rögzítették a testület véleményezési kötelezettségét azokban a tudományos kérdésekben, amelyekben a törvényhozás vagy a kormány állásfoglalását kéri.¹⁰⁵ Azt, hogy a törvényhozás vagy a kormány ezen igényét milyen formális vagy informális csatornákon keresztül fejezte ki a tudós testület felé, még nem vizsgálták. A fentiekben utaltam arra, hogy egyfelől az Akadémia jogász tagjai jelentős szerepet játszottak a jogszabályok előkészítésében, és ezzel hozzájárultak a modern magyar jogrendszer felépítéséhez, másfelől egy-egy gyakorló jogász azért válhatott az Akadémia tagjává, mert a testület elismerte a jogalkotás terén minisztériumi tisztviselőként vagy felkért szakértőként elért eredményeit. Mégis meghatározónak tekinthető az

¹⁰² *Bódig Máttyás – Zödi Zsolt*: Bevezetés. In: *A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudomány-módszertani és tudományelméleti írások*. Szerk. Uők. Bp. 2016. 9–11.

¹⁰³ *Magyar G.*: *A Magyar Tudományos Akadémia* i. m. 70–71.

¹⁰⁴ *Tóth L.*: *Törvénytudomány* i. m. 63.

¹⁰⁵ Az 1869-es alapszabály így szól: „I. fejezet Cél és eszközök. [...] 10. A törvényhozás és kormány által hozzá utasított tudományos kérdésekben véleményt mond.” „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 134.; *Magyar Tud. Akadémiai Almanach 1909-re*. Bp. 1909. Melléklet 4.

az álláspont, amely szerint az Akadémiának a dualizmus korában nem volt olyan testületi súllyal rendelkező jogász tagsága, amely érdemben befolyásolni tudta volna a korabeli jogalkotást.¹⁰⁶

Ezen sarkos megközelítés fényében különös jelentőséget nyerhet az Akadémia, a jogtudomány és a jogalkotás viszonya szempontjából, hogy a dualizmus bő ötvenéves korszakában az igazságügy-miniszteri posztot csaknem 25 éven át akadémikusok töltötték be. További hat éven át pedig olyan miniszter tevékenykedett, akit utóbb – éppen a jogalkotás terén megmutatkozó eredményeire tekintettel – választottak meg az Akadémia tiszteleti tagjának. Joggal feltételezhető, hogy a törvényhozás és a kormány részéről jelentkező, a fentiekben jelzett véleményezési igények artikulálását jelentősen megkönnyítette, ha a kormány tagja akadémikus volt. Az esetek többségében az akadémikus miniszter természetesen nem az Akadémia testületétől vagy valamely osztályától kért ilyenkor véleményt, hanem személyes kapcsolatait és tapasztalatait használta fel.

A jogalkotás és az Akadémia jogtudományi „tudásbázisa” közötti igen közvetlen kapcsolat feltételezhető tehát abban az esetben, ha az igazságügy-miniszteri posztot egy jogász akadémikus töltötte be. Az akadémikus miniszterek alábbi kiemelése természetesen nem tekinthető reprezentatívnak az akadémikusok jogalkotási folyamatokban betöltött szerepét illetően, de jól mutathatja a politikai indíttatás, a gyakorlati elvárások és a tudományos megközelítés közötti kapcsolatot, illetve az ezek közötti hangsúlyeltolódást a dualizmus évtizedeiben. Egyértelmű, hogy nehéz elválasztani az egyes személyeknél a jogtudósi, professzori és politikusi szerepet; és alapos kutatómunka szükséges annak megállapítására, hogy az adott személy tudósi mivolta, tevékenysége mennyiben befolyásolta miniszteri működését. Bizonyos esetekben ez egyértelműen kimutatható, másoknál inkább rejtve marad. Mindenesetre az alább bemutatott öt akadémikus miniszter közül négy életpályája során gyakorló jogászként és professzorként is tevékenykedett, többször váltva egyik területről a másikra.

Az első akadémikus igazságügy-miniszter, Horvát Boldizsár¹⁰⁷ tevékenysége illeszkedik ahhoz a tendenciához, amely azt mutatja, hogy az 1867 előtt akadémikussá választott jogászok között a gyakorlati szakemberek voltak jelentős számbeli fölényben. Horvát 1861-ben lett levelező tag. Gyakorló jogászként Deák Ferenc

¹⁰⁶ *Zlinszky J.*: Akadémikusok i. m. 151. Az állítás azonban – véleményem szerint – nem terjeszthető ki a bírósági döntvényekben manifesztálódó joggyakorlat és joganyag dogmatikai vizsgálatára. A magánjog területén a bírói szokásjog, a büntetőjog és eljárásjogok területén a meghozott jogszabályok kritikai elemzése vitathatatlanul segítette a jogi megoldások tökéletesítését.

¹⁰⁷ Miniszteri tevékenységének, jogpolitikai elveinek összefoglalására lásd *Mezey Barna*: A kiegyezés jogpolitikájának kialakítása. Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter reformprogramja. *Jogtörténeti Szemle* (2007) 3. sz. 31–42. Lásd még *Laky Ferenc*: Horvát Boldizsár az igazságügyi miniszter. In: Vas Megyei Bíróság az ezredfordulón. Emlékkönyv. Szerk. Laky Ferenc. Szombathely 2003.

ajánlatára jelen volt az Országbírói Értekezleten, és taggá választásakor, majd azt követően sem fejtett ki a szó szorosabb értelmében vett elméleti szakirodalmi tevékenységet. 1865 után Deák-párti országgyűlési képviselőként már jelentős szerepet játszott alapvető törvények megalkotásában,¹⁰⁸ majd az Andrássy-kormány igazságügy-minisztere lett (1867. február 20. – 1871. június 5.). Több mint négyéves hivatali ideje alatt a liberális polgári átalakulás jegyében lerakta a modern magyar igazságszolgáltatás alapjait, az általa kezdeményezett törvényekkel elválasztva egymástól a közigazgatást és az igazságszolgáltatást.¹⁰⁹ Jelentős politikai nehézségeket leküzdve megalapozta az igazságszolgáltatás szervezeti reformját,¹¹⁰ biztosította a bírói függetlenséget,¹¹¹ és törvényt kezdeményezett a királyi ügyészségről.¹¹² Törvényjavaslatainak kidolgozása során ő és munkatársai jelentős összehasonlító jogi munkát végeztek, amikor figyelembe vették a nyugat-európai államok igazságszolgáltatási jogszabályait és az azok mögött meghúzódó dogmatikai elveket.¹¹³ A sürgető szükségszerűség hatására kezdeményezte a polgári perrendtartás megalkotását, amelynek szövegét azonban a parlament csak jelentős módosításokkal fogadta el, meghíúsítva a szóbeliség és közvetlenség elvének áttörését a bírósági eljárásokban.¹¹⁴ Minisztériuma alapvető magánjogi tárgyú törvényjavaslatokat is kidolgozott, például a házassági, a dologi és a kötelmi jog köréből.¹¹⁵ Elsőként tett kísérletet egy átfogó magánjogi törvénykönyv tervezetének kidolgozására.¹¹⁶ Horvát Boldizsár gyakorlati tapasztalata kiváló szervezőképességével, retorikai tehetségével és államférfíúi éleslátásával ötvöződött, képességei és jogi tudása méltán

¹⁰⁸ 1867. évi XII. törvénycikk. A magyar korona országai és az Ő Felseje uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról. 1867. évi XVII. törvénycikk. Az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében.

¹⁰⁹ 1869. évi IV. törvénycikk. A bírói hatalom gyakorlásáról.

¹¹⁰ 1870. évi XV. törvénycikk. A királyi vegyes bíróságok törvénybe iktatásáról. 1870. évi XVI. törvénycikk. Az ítélő bírák számának meghatározásáról a fellebbviteli bíróságoknál. 1871. évi XXXI. törvénycikk. Az első folyamodású bíróságok rendezéséről. 1871. évi XXXII. törvénycikk. Az első folyamodású kir. törvényszékek és járásbíróóságok életbeléptetéséről. Vö. *Máthé Gábor: A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875.* Bp. 1982.

¹¹¹ 1871. évi VIII. törvénycikk. A bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről. 1871. évi IX. törvénycikk. A bírák és bírósági hivatalnokok áthelyezése és nyugdíjazása körüli eljárás szabályozásáról.

¹¹² 1871. évi XXXIII. törvénycikk. A királyi ügyészségről.

¹¹³ Fontos munkatársai akadémiai tagtársai, a miniszteri tanácsos Ökröss Bálint, a jogtanár Hoffman Pál voltak. A büntetőjogi kodifikációnak utóbb nevet adó Csemegi Károly és elnöki titkárként a későbbi igazságügyi miniszter Szilágyi Dezső is Horvát legszűkebb munkatársi köréhez tartozott. *Mezey B.: A kiegészítés i. m. 34.*

¹¹⁴ 1868. évi LIV. törvénycikk. A polgári törvénykezési rendtartás tárgyában.

¹¹⁵ 1868. évi XXXI. törvénycikk. Az uzoratórvények eltörléséről. 1868. évi XLVIII. törvénycikk. A vegyes házassági válóperekéről. 1868. évi LV. törvénycikk. A kisajátításról. 1871. évi LIII. törvénycikk. Az 1848. évi törvények által megszüntetett urbéri kapcsolatból fenmaradt jog- és birtokviszonyok rendezéséről.

¹¹⁶ Erre a munkára Hoffmann Pál professzort, akadémikust kérte fel.

tették őt a jogrendszer nemzeti modernizációjának¹¹⁷ kulcsszereplőjévé. Érdemei elismeréseként 1868-ban az Akadémia tiszteleti tagjává választották.

Az 1845-ben akadémikussá választott Pauler Tivadar 1858-ban rendes tagságot kapott, 1876-ban igazgatósági tag lett, és 1880-tól a II. Osztály elnöki és az Akadémia másodelnöki tiszttét is betöltötte.¹¹⁸ 1885-ben választották tiszteleti taggá. A jogtanári pályáját 1838-ban a zágrábi jogakadémián megkezdő jogász a szabadságharc után, 1852-ben lett az ész- és büntetőjog rendes tanára a pesti egyetemen. Tudományos munkásságát a jogbölcselet, a közjog, a jog- és alkotmánytörténet és különösen a büntetőjog területén fejtette ki.¹¹⁹ A kiegyezést megelőző és az azt követő évtizedek meghatározó elméleti büntetőjogi szakértőjének tekintették. Professzori állását miniszteri megbízatásai idejére felfüggesztette, azonban így is 36 éven át oktatott.

Tanári állása mellett szívesen vállalt közéleti feladatokat, s közülük rögtön a kiegyezés után kiemelkedett az a felkérés, amelyet Horvát Boldizsár igazságügy-minisztertől kapott: vegyen részt a „Haza törvénykezési állapotainak javítása céljából a legsürgősebb intézkedéseket” előkészítő vegyesbizottság büntetőjogi albizottságának munkájában.¹²⁰ Rövid idejű vallás- és közoktatásügyi minisztersége után négy kormányban volt igazságügy-miniszter, két ciklusban több mint tíz éven át állt az igazságügyi tárca élén (1872. szeptember 4. – 1875. március 2. és 1878. június 30. – 1886. április 30.). Első ciklusa idején fogadták el az ügyvédi rendtartást és a közjegyzőkről szóló törvényeket.¹²¹ Ő adott megbízást akadémikus társának, Apáthy Istvánnak a váltótörvény és a csödtörvény tervezetének elkészítésére, illetve a kereskedelmi törvény¹²² kidolgozására. Szintén első ciklusa időszakában a képviselőház elé terjesztette a büntető törvénykönyv első javaslatát. Bár ezt nem fogadták el, miniszter utódja, Perczel Béla hivatali ideje alatt országgyűlési képviselőként ő lett az átdolgozott javaslat előadója az igazságügyi bizottságban és a plénum előtt.¹²³

¹¹⁷ *Mezey B.*: A kiegyezés i. m. 35.

¹¹⁸ *P. Miklós Tamás*: Ferenc József „kedvenc minisztere”: Pauler Tivadar (1816–1886) élete és pályafutása. In: Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában. Szerk. Csibi Norbert – Domaniczky Endre. Pécs 2004. 100–124.; *Rácz György*: Pauler Tivadar. In: Jogi professzorok emlékezete. Szerk. Degré Alajos. Bp. 1935. 44–51.

¹¹⁹ Eredményei elismeréseként az Akadémia 1858-ban Marczibányi-, 1867-ben Sztrokay-jutalomban részesítette. *Fekete Gézánné*: Az Akadémia 1831–1858 között alapított jutalomtételei és előzményei. (A MTAK közleményei 21.) Bp. 1988. 43., 56.

¹²⁰ *P. Miklós T.*: Ferenc József i. m. 115.

¹²¹ 1874. évi XXXIV. törvénycikk. Az ügyvédi rendtartás tárgyában. 1874. évi XXXV. törvénycikk. A királyi közjegyzőkről.

¹²² 1875. évi XXXVII. törvény. Kereskedelmi törvény.

¹²³ 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről. Közkeletű elnevezése: Csemegi-kódex.

Második minisztersége időszakában a társadalmi és gazdasági élet számára rendkívül fontos törvényeket fogadtak el. Hivatali idejéhez köthető a kihágási törvény elfogadása, a büntető törvénykönyv életbeléptetése, valamint a csődtörvény, a kisajátítási törvény, a végrehajtási eljárásról szóló jogszabály, az ipartörvény és az uzoratórvény kihirdetése is.¹²⁴ A magánjogi jogbiztonság és a forgalmi élet szempontjából különösen fontos volt, hogy Pauler hivatali ideje alatt, 1880 és 1885 között – a családi jog kivételével – a polgári jog egészét érintő résztervezetek készültek az általános rész, a dologi jog, a kötelmi jog, az öröklési jog területén. Ez a tevékenység elindította azt a folyamatot, amely monográfiák és tanulmányok révén rendkívüli módon megtermékenyítette a hazai magánjogi irodalmat, bár a kodifikációig nem jutott el. Érdekes a Pauler által beterjesztett szerzői jogi törvény elfogadása is, mert talán ez volt az egyetlen olyan jogszabály, amely tervezetének kidolgozásában az Akadémia testületileg is szerepet vállalt a Kisfaludy Társaság mellett.¹²⁵ Pauler miniszteri teljesítménye a jogalkotás terén – 30 törvénycikk közvetlenül, 34-en pedig közvetve hagyta rajta kézjegyét¹²⁶ – ellentmond annak a negatív ítéletnek, amellyel a jogászközvélemény miniszteri tevékenységének első éveit fogadta.¹²⁷

A gyakorló jogász és az egyetemi oktató erényeit egyesítette magában a jogalkotásban nagy tapasztalatokat szerző Szilágyi Dezső,¹²⁸ aki közvetlen munkatársa volt Horvát Boldizsárnak. 1870-es angliai tanulmányútja után 1871-től miniszteri tanácsosként a miniszterelnöki törvény-előkészítő bizottság tagja volt, majd 1874-től 15 éven át, miniszteri kinevezéséig a pesti egyetem politika- (közjog) és büntetőjog-professzora. Harminc évig országgyűlési képviselőként is tevékenykedett, és nagyműveltségű jogtudóként, illetve kiváló szónokként jelentős mértékben kivette részét a törvényhozási küzdelmekből. Annak ellenére, hogy szakirodalmi munkássága szerény volt,¹²⁹ kiváló elméleti és gyakorlati felkészültségű, a hazai és a vonatkozó külföldi jogrendszerek tételes joganyagát és dogmatikáját bravúrosan uraló jogásznak tartották, aki egyesítette magában mindazt a tudást, ami a hazai jogrendszer további modernizációs lépéseinek irányításához szükséges volt. Hat éven át vezette az igazságügyi tárcát (1889. április 9. – 1895. január 15.), professzori katedróját cserélve

¹²⁴ 1881. évi XVII. törvénycikk. Csődtörvény. 1881. évi XLI. törvénycikk. A kisajátításról. 1881. évi LX. törvénycikk. A végrehajtási eljárásról. 1883. évi XXV. törvénycikk. Az uzoráról és káros hitelügyletekről. 1884. évi XVII. törvénycikk. Ipartörvény.

¹²⁵ Magyar Jogi Lexikon VI. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1907. 411.

¹²⁶ P. Miklós T.: Ferenc József i. m. 118.

¹²⁷ Dárday Sándor: A mult évről. Jogtudományi Közöny 9. (1874) 1. sz. 1.

¹²⁸ Sipta István: Szilágyi Dezső és az igazságügyi modernizáció. In: Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában. Szerk. Csibi Norbert – Domaniczky Endre. Pécs 2004. 137–152.; Antal Tamás: Szilágyi Dezső és műve. (Jogtörténeti Tár 4.) Szeged 2016. 64–73.

¹²⁹ Antal T.: Szilágyi i. m. 61–62.

fel a miniszteri székre. Miniszterként nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy a jogszabályalkotáshoz bevonja az ítélkező bírákat azzal, hogy lehetővé tette azok ideiglenes minisztériumi alkalmazását, valamint támogatta, hogy a bíró és ügyészi kar tagjai tudományos munkát végezzenek, és magántanári képesítést szerezzenek.¹³⁰

Szilágyi Dezső a dualizmus kori igazságügy-miniszterek között talán a legsikeresebbnek tekinthető a hivatali ideje alatt általa előterjesztett törvények és rendeletek, illetve törvényjavaslatok száma és hatása alapján.¹³¹ A magyar igazságügy reformja, kortársai jelentős része szerint annak újraalkotása fűződött a nevéhez.¹³² Az általa kezdeményezett jogszabályokkal kiteljesítette azokat az igazságszolgáltatás szervezetére vonatkozó reformokat, amelyeket mentora, Horvát Boldizsár kezdett el.¹³³ 1892-ben meghiúsult ugyan a büntető törvénykönyv megújítása, de a büntetés-végrehajtásra vonatkozó egyik törvénye¹³⁴ döntő hatást gyakorolt a büntető igazságszolgáltatásra is. Rendkívüli következménye lett annak is, hogy Szilágyi a polgári eljárásjogi törvény előadói tervezetének elkészítésére Plósz Sándor professzort választotta ki, s bár a teljes kódex ekkor nem került az országgyűlés elé, de részeredményként fontos eljárási jogszabályok születtek a magánjog területén is.¹³⁵ A sommás eljárásról szóló jogszabály¹³⁶ jelentős áttörést jelentett a szóbeliség, a közvetlenség és a bizonyítékok szabad mérlegelésének térnyerése felé. Szilágyi jelentős szerepet vállalt az egyházpolitikai reformokkal kapcsolatos országgyűlési küzdelmekben, annak ellenére, hogy a vonatkozó törvények egy része nem az igazságügyi viszonyokat érintette.¹³⁷ A nagy politikai vitákat kiváltó házassági törvény, valamint néhány vonatkozó egyházpolitikai szempontból érzékeny jogszabály Szilágyi minisztériumának közreműködésével készült el, s azokat utolsó miniszteri évében, 1894-ben fogadták el.¹³⁸ A Szilágyi-féle minisztérium

¹³⁰ *Szípta I.*: Szilágyi i. m. 150.

¹³¹ Előterjesztése nyomán 23 törvény született kiegészítve 27 rendelettel. A különböző jogalkotási fázisokon átment, illetve előkészített törvényjavaslatainak száma közel 30 volt. Korabeli források alapján ezeket számba veszi *Szípta I.*: Szilágyi i. m. 145–147.

¹³² *Antal T.*: Szilágyi i. m. 63.

¹³³ 1890. évi XXIX. törvénycikk. A kir. törvényszékek és kir. járásbíróóságok székhelyeinek és területeinek meghatározásáról. 1891. évi XVII. törvénycikk. A bírói és ügyészi szervezet módosításáról.

¹³⁴ 1892. évi XXVII. törvénycikk. A fogház- és elzárás-büntetés végrehajtása és a pénzbüntetésekkel befolyó összegek felhasználása tárgyában.

¹³⁵ 1893. évi XVIII. törvénycikk. A sommás eljárásról. 1893. évi XIX. törvénycikk. A fizetési meghagyásokról. 1894. évi XVI. törvénycikk. Az örökösödési eljárásról.

¹³⁶ 1893. évi XVIII. törvénycikk. A sommás eljárásról.

¹³⁷ Bár már utódja időszakában fogadták el, de Szilágyinak jelentős szerepe volt az állami egyházügyi jogalkotás eredményeiben. 1895. évi XLII. törvénycikk. Az izraelita vallásról. 1895. évi XLIII. törvénycikk. A szabad vallásgyakorlásról.

¹³⁸ 1894. évi XXXI. törvénycikk. A házassági jogról. 1894. évi XXXII. törvénycikk. A gyermekek vallásáról. 1894. évi XXXIII. törvénycikk. Az állami anyakönyvekről.

több kiemelkedő jelentőségű törvényt is előkészített, amelyek csak később kerültek elfogadásra.¹³⁹ Valamennyi fontosabb jogszabálytervezet körül élénk tudományos vita bontakozott ki, ami hozzájárult a miniszter sikeres tevékenységéhez. 1897-ben az Akadémia a különböző jogterületeken kifejtett kodifikációs tevékenységéért tiszteleti tagjává választotta Szilágyit.

Kora egyik legelismertebb jogász személyiségként, jogalkotójaként tekintettek Plósz Sándorra,¹⁴⁰ aki az Akadémia szinte valamennyi elismerését elnyerte, tiszteleti és igazgatósági taggá választották, emellett a II. Osztály elnökhelyettese, majd elnöke, s három éven át az Akadémia másodelnöke volt.¹⁴¹ A magyar jogtudomány és jogélet történetébe azzal a negyedszázados következetes munkával írta be nevét, amellyel töretlenül küzdött egy európai színvonalú, a gyakorlati és tudományos igényeknek is megfelelő polgári eljárásjogi kódex megalkotásáért. Tudományszakjának mindmáig ő a legjelentősebb alakja.

Megszakításokkal több mint ötven évet töltött egyetemi katedrán, azonban többször vállalt közhivatalt is, volt államtitkár az igazságügyi minisztériumban, majd miniszterrel (1899. február 26. – 1905. június 18.) lépett elő.

1883-ban¹⁴² kezdte meg harcát az írásbeliségen és kötött bizonyításon alapuló – korai elődje, Horvát Boldizsár által tulajdonképpen megtagadott – ideiglenes polgári törvénykezési rendtartás ellen. Az elkövetkező 25 évben több tervezetet is készített, amelyek közül az elsősorban német jogszabályi elveken és tudományos elméleteken alapuló, 1885-ben elkészült – már akadémikusként megszövegezett – törvényjavaslat jelentett mérföldkövet a hazai polgári perjog történetében. Bár a politikai körülmények rendre megakadályozták a magánjogi eljárások teljes megújítását, részsikereket értek a reformtörekvések. Ilyen volt az áttörést jelentő sommás eljárásról szóló törvény, amelyet Szilágyi miniszter megbízásából Plósz készített. 1893-ban újabb átfogó tervezetet állított össze, amelyet azonban sem államtitkárként, sem miniszterként nem tudott elfogadtatni a „politikai viszonyok” miatt.¹⁴³ Munkájának gyümölcse végül az ötödik vonatkozó törvényjavaslat

¹³⁹ 1896. évi XXVI. törvénycikk. A magyar királyi közigazgatási bíróságról. 1896. évi XXXIII. törvénycikk. A bünvádi perrendtartásról. 1897. évi XXXIV. törvénycikk. A bünvádi perrendtartás életbeléptetéséről. 1897. évi XXXIII. törvénycikk. Az esküdtbírókról. *Antal T.*: Szilágyi i. m. 68.

¹⁴⁰ *Kengyel M.*: Plósz i. m.; *Szivós Kristóf*: Plósz Sándor (1846–1925). *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta juridica et politica* 10. (2020) 1. sz. 551–567.

¹⁴¹ (a. 1884–1925), MTA tagjai i. m. 1008–1009.

¹⁴² Pauler miniszter ekkor bízta meg őt és Emmer Kornél képviselőt, hogy „a nyugati perrendtartások tanulmányozása alapján” dolgozzanak ki egy „végleges” perrendi törvényjavaslatot. *Kengyel M.*: Plósz i. m. 28.

¹⁴³ Az 1893-ban publikált, majd 1895-ben egy „szaktanácskozmány” elé terjesztett tervezet nem került a képviselőház elé, mivel az igazságügyi kormányzat meg akarta várni a sommás eljárásról szóló törvény alkalmazásának tapasztalatait, mielőtt az átfogó reformot jelentő törvényt a törvényhozás elé bocsátja. Uo. 30–31.

elfogadásával ért be, s a sikert nemcsak a törvény elfogadása, hanem az akadémiai Nagyjutalom elnyerése is jelképezte.

Miniszterként nagyívű programot hirdetett, amely a büntető eljárásjogi törvény¹⁴⁴ életbeléptetését és a polgári perrendtartás elfogadását, a magánjogi törvény megalkotását és a csódtörvény módosítását is magában foglalta. Ezek közül csak az életbeléptetés feltételeinek megteremtése volt sikeres, a többi nem valósult meg. 1902-ben miniszterként terjesztette be a képviselőházhoz újra átdolgozott eljárásjogi törvényjavaslatát, amelyet az igazságügyi bizottság véleményezett, ám a politika közbeszólt. Bár a javaslatot bemutatták a képviselőháznak, nem vették fel a napirendre.¹⁴⁵

Plósz miniszteri időszaka nagyobb jogalkotási eredmények nélkül telt el; legnagyobb jogalkotási sikerét tehát nem miniszterként aratta. Az eljárásjogi kódex, valamint az azt megalapozó jelentős tudományos előkészítő munka azonban évtizedekre meghatározta a magyar polgári eljárásjog-tudományt. A kodifikáció nehézkes folyamata is azt mutatja azonban, hogy a korszakban jelentősnek tekintett tudósok által előkészített, égetően szükséges jogszabályok is mennyire ki voltak téve a politikai élet hullámzásának.

Balogh Jenő¹⁴⁶ a kibontakozó magyar büntető eljárásjog-tudomány és a kriminológiai szemlélet egyik legfontosabb hazai művelőjeként jelentős szakirodalmi tevékenységet folytatott.¹⁴⁷ Ez annak ellenére igaz, hogy 1900-ig a jogalkotás és jogszolgáltatás területén tevékenykedett: előbb az igazságügyi tárca törvényelőkészítő osztályának miniszteri titkáráként, majd osztálytanácsosként és ítélőtáblai bíróként. Jogszabály-előkészítőként meghatározó szerepet játszott az 1896-os bünvádi eljárási törvénykönyv¹⁴⁸ és a hozzá kapcsolódó jogszabályok előkészítésében. Az említett törvényhez fűzött, tudományosan is magas szintű indokolás révén jelentősen hozzájárult a hazai perjogi dogmatika megalapozásához. Korábbi szakmai munkássága mellett ez is közrejátszhatott akadémiai taggá választásában. 1900-tól tíz éven át a pesti egyetem büntetőjog-professzora volt, majd visszatért a politika világába, és négy és fél éven át – az első világháború éveiben – az igazságügyi tárca vezetőjeként tevékenykedett.

Akadémikus professzorként Balogh Jenő kiemelkedő szerepet vitt a büntetőjog terén megalkotott jelentős törvények előkészítésében. Az ő hatására nyert

¹⁴⁴ 1896. évi XXXIII. törvénycikk. A bünvádi perrendtartásról.

¹⁴⁵ Plósz szolgált az első Khuen-Hédervány és az első Tisza István kormányban, de a belpolitikai válság miatt nem tudta elérni a tervezet napirendre vételét. *Szivós K.*: Plósz Sándor i. m. 555.

¹⁴⁶ *Szípta István*: Balogh Jenő, az igazságügy református minisztere. *Jogtörténeti Szemle* 19. (2017) 1. sz. 40–45.

¹⁴⁷ Munkái alapján már 1899-ben ajánlották az Akadémia levelező tagjának, de csak 1901-ben választották meg. *Bódiné Beliznai K.*: Balogh Jenő i. m. 6.

¹⁴⁸ 1896. évi XXXIII. törvénycikk. A bünvádi perrendtartásról.

törvényi szabályozást a büntetés feltételes felfüggesztésének intézménye az úgynevezett I. büntető novellában,¹⁴⁹ amely egyúttal a fiatalkorúakra és az alkalmi bűnelkövetőkre vonatkozó büntetőjogi szabályok haladó reformját is jelentette. Miniszteri ideje alatt (1913. január 4. – 1917. június 15.) is több büntető jellegű törvényt fogadott el az országgyűlés,¹⁵⁰ de a sajtótörvényt¹⁵¹ és a választásokról szóló törvényt¹⁵² is az általa vezette minisztérium készítette elő. A háborús kormány minisztereként természetesen olyan jogszabályokat is előterjesztett, amelyek a kormány jogpolitikai szándékainak megfelelően bizonyos jogok korlátozásával jártak. Balogh Jenő tudósként vette ki részét a jogalkotásból, s miniszterként is tudós maradt: tudományos *ars poeticája* meghatározta egyes, hivatali ideje alatt alkotott jogszabályok tartalmát is.¹⁵³ Talán nála figyelhető meg leginkább szerves kapcsolat elméleti tudományos munkássága és miniszteri tevékenysége között.

Akadémiai pályadíjak

Az egyik legfontosabb eszköz, amellyel az Akadémia a tudományos-dogmatikus megközelítést a jogélet, elsősorban a jogalkotás szolgálatába tudta állítani, a pályázatok kiírása volt. Az Akadémia kezdettől törekedett a különböző tudományterületek, így a „törvénytudomány” területén született jelentősebb szakmunkák jutalmazására, s ezzel a tudományos munka serkentésére. A kiegyezés után a pályatételek meghirdetésének, illetve a megszületett művek jutalmazásának kitüntetett célja lett, hogy a jogtudomány jeles képviselőit – és nem csak, vagy talán elsősorban nem az akadémikusokat – a megoldandó törvényhozási feladatok megoldására ösztönözze.

Az 1833-tól 1847-ig az Akadémia osztályai, köztük a Törvénytudományi Osztály is – a jutalmazási rendszer részeként – háromévenként pályakérdéseket írhatott ki, amelyek a jogtudomány aktuális kérdéseit érintették. Ebben az

¹⁴⁹ 1908. évi XXXVI. törvénycikk. A büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról.

¹⁵⁰ 1913. évi VII. törvénycikk. A fiatalkorúak bíróságáról. 1913. évi XXI. törvénycikk. A közveszélyes munkakerülőkről. 1913. évi XXIII. törvénycikk. A választói jog büntetőjogi védelméről. 1914. évi XL. törvénycikk. A hatóságok büntetőjogi védelméről. 1914. évi XLI. törvénycikk. A becsület védelméről. Hivatali ideje alatt közel 200 törvényjavaslat került az országgyűlés elé.

¹⁵¹ 1914. évi XIV. törvénycikk. A sajtóról.

¹⁵² 1913. évi XIV. törvénycikk. Az országgyűlési képviselők választásáról.

¹⁵³ Balogh Jenő a pozitivistá kriminológia egyik első hazai képviselőjeként a bűncselekményt nemcsak jogi jelenségként fogta fel, hanem a büntett társadalmi és egyénhez kötődő vonatkozásait is figyelembe veendőnek, s a jogalkotás során értékelendőnek tekintette. Ez tette az „új kriminálpolitika” vezéralakjává. A fiatalkorúak bíróságáról szóló törvényben jelentős mértékben érvényesíteni tudta tudományos felfogását. *Nagy Ferenc: A büntetőjog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal.* Szerk. Jakab András – Menyhárd Attila. Bp. 2015. 292., 294.

időszakban hat alkalommal hirdettek pályatételeket. A harmadik kiírás jutalmazottja az utóbb levelező taggá választott Szemere Bertalan lett halálbüntetéssel foglalkozó írásával, míg az utolsó, 1846-os pályázat nyertese már levelező tagként Tóth Lőrinc lett.¹⁵⁴

Szintén a kezdetektől lehetőség volt arra, hogy a szabályzatok által meghatározott rendben a törvénytudomány képviselői is részesüljenek az akadémiai Nagyjutalomban, amelyet 1844-től a tudományszakok meghatározott sorrendjében ítéltek oda az éppen soron lévő osztály javaslata alapján.¹⁵⁵

A Nagyjutalom mintegy kiegészítéseként a 1840-es évek közepétől az Akadémia a Marczibányi-alapítvány pénzeiből fedezett három jutalom egyikét mintegy hozzákötötte a Nagyjutalomhoz, és úgy rendelkezett, hogy ezt a jutalmat – amit eleinte Marczibányi-nagyjutalomnak, majd Marczibányi-mellékjutalomnak neveztek – azon munka nyerje el, amely az éppen esedékes tudományszakon belül értékében a legközelebb állt a Nagyjutalmat elnyert munkához.¹⁵⁶ 1867-ig a hat osztály meghatározott sorrendben, ciklusonként jelölhetett a Nagy- és Marczibányi-mellékjutalomra a megelőző hat évben megjelent, arra érdemesnek talált munkát. A hat ciklus 1867 után is fennmaradt, de a Nagyjutalom szabályzata annyiban változott, hogy nem zárta ki a jutalmazásból azokat az önállóan is kiadott nagyobb munkákat, amelyek korábban egy gyűjteményben már megjelentek.¹⁵⁷ A hat ciklus fenntartása mellett a „törvénytudomány” ciklusának elnevezését 1872-től a „társadalmi tudományok” elnevezés váltotta, és így tematikai szempontból némileg kiterjesztették a résztudományok

¹⁵⁴ A reformkorban kiírt pályatételek és nyerteseik a következők voltak: (1833) 1835: Tett-e a magyar nemzet honalkotmányában az időkhöz és körülményekhez alkalmazott változtatásokat, s ha tett, melyek azoknak fő vonalai? – Enzsel Rezső József; (1836) 1838: Honnan vette eredetét törvényeinkben az ősi javak elidegenítésének korlátozása? Miképpen gyakoroltatott az korszakunként, a polgári társaságra nézve, általában mik voltak annak hasznos és káros következményei minden oldalról? – Kossovich Károly; (1839) 1841: Határozassék meg a büntetés értelme és célja, adassanak elő annak biztos elvei és ezekhez alkalmazható nemei. Fejtsék meg, találhat-e köztük helyet a halálbüntetés és mely esetekben, s miképpen és mily sikerrel gyakoroltatott ez a régi és újabb népeknél, különösen hazánkban? – Szemere Bertalan; (1842) 1844: Fejtsék ki jogelméletileg, s mind a honi, mind a külföldi társas állapotok figyelembevételével történetileg is, mily befolyással vannak az örökösödési törvények a polgári társaságra, s ennek anyagi és szellemi jó vagy rossz létére? – A jutalmat nem adták ki; (1844) 1846: Fejtsenek ki a polgári törvénykezési eljárások célja, fajai és kellékei, adassanak elő a hazánkban divatozott és divatozó eljárások, tökélyeikkel és hibáikkal együtt, figyelemmel a művelt nemzetek törvénykezéseire is. – Telegdi Kovács László; (1846) 1847: Adassanak elő az ügyvédeknek a bírák és a felek iránti viszonyaikban mutatkozó hiányok, melyek az igazság kiszolgáltatását nálunk nehezítik, s egyszersmind az a mód, miképpen kelljen e viszonyokat legjobban elrendezni, s az ügyvédi kart a tekintélynek azon fokára emelni, hogy nemes feladásának kellőképpen megfelelhessen? – Tóth Lőrinc. *Fekete G.*: Az Akadémia i. m. 75–77., 87–88.

¹⁵⁵ Uo. 32.

¹⁵⁶ Uo. 33–34.

¹⁵⁷ Uo. 34.

irányába is a díjazható művek körét.¹⁵⁸ 1879-től a Nagyjutalom tekintetében hét ciklust vezettek be,¹⁵⁹ majd – mivel elsősorban a természettudományos szakok több jutalmazási lehetőséget igényeltek, és hasonló elvárással jelentkezett a nyelv- és széptudományi terület is – tovább differenciálták a ciklusokat. Erről 1915-ben határoztak, s így 1917-től kezdődően az eddigi hét tudományszak hét ciklusát kilenc tudományszak kilenc ciklusa váltotta fel. Ezen kilenc ciklus egyike továbbra is megmaradt a társadalomtudományok számára.¹⁶⁰ A szabályok változása révén a jogtudomány jeles képviselői először 1921-ben részesülhettek Nagyjutalomban. Az átalakítás jelentősen csökkentette a jogászok esélyeit: míg korábban tisztán jogtudományi munkákkal hatévente számíthattak az elismerésre, az új rend értelmében kilencévente osztották ki a jutalmat a társadalomtudományok terén, ahol a jogászoknak más diszciplínák képviselőivel is versenyezniük kellett.

A társadalomtudományi ciklushoz kötődően 1906-tól egy másik mellékjutalom jelent meg, melyet Kautz Gyula tiszteleti tag alapítványának kamataiból fizettek ki az adott években. Ebben a jutalomban közgazdasági, államtudományi, történelmi vagy filozófiai művek részesülhettek a II. Osztály javaslata alapján. Ez a mellékjutalom 1913-tól kezdve az eredeti elképzelések szerint hétévente, ám az 1915. évi alapszabály-módosulás értelmében csak kilencévente állt rendelkezésre.¹⁶¹ Az általunk vizsgált korszakban tehát általában két, 1913-ban és 1921-ben pedig három központi jutalom esett a társadalom-, köztük a jogtudomány területére. 1867–1921 között a vizsgált tudományterületen kilenc alkalommal ítélték oda ezeket a díjakat, több esetben megosztva.

A Nagyjutalomban részesített munkák kapcsán megállapíthatjuk, hogy három kifejezetten kötődött az adott időszak jogalkotási törekvéseihez: 1878-ban Apáthy István az általa alkotott kereskedelmi törvény kommentárjáért,¹⁶² 1885-ben Schnierer Aladár a büntető törvénykönyvhöz fűzött magyarázataiért,¹⁶³ 1913-ban Plósz Sándor pedig egyenesen az általa megszövegezett polgári eljárásjogi törvényért – tehát egy törvényszövegért – kapott Nagyjutalmat.¹⁶⁴ Két munka

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ A M. T. Akadémia ügyrende. XXV. Az Akadémia jutalmai. Nagyjutalom és Marczibányi-jutalom. In: Magyar Tud. Akadémiai Almanach 1880-ra. Bp. 1880. 103.

¹⁶⁰ *Fekete G.*: Az Akadémia i. m. 35–36.; *Vörös Antal*: A tudományos munka és anyagi feltételei. In: Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada i. m. 171.

¹⁶¹ Uo. 36.

¹⁶² *Apáthy István*: Kereskedelmi jog a magyar kereskedelmi törvény alapján, tekintettel a nevezetesebb európai törvényekre. Bp. 1876. (megosztva)

¹⁶³ *Schnierer Aladár*: A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető-törvény (1878. 5. t.cz.) magyarázata. Bp. 1878–1881. (megosztva)

¹⁶⁴ *Plósz Sándor*: 1911:1.t.cz. A polgári perrendtartásról. In: Magyar Törvénytar. 1911. évi törvény-cikkek. Bp. 1912. 3–290.

politikatudományi kézikönyv volt,¹⁶⁵ míg az első két jutalmat jogtörténeti kézikönyv nyerte el.¹⁶⁶ A mellékjutalomban részesített munkák közül négy jogtörténeti és jogbölcseleti kézikönyv,¹⁶⁷ illetve tankönyv, kettő pedig hatályos jogi (magán-, illetve büntetőjogi) tankönyv volt.¹⁶⁸

A dualizmus idején a jogtudományi munkák akadémiai jutalmazásának par excellence lehetőségét a Sztrokay-alapítvány biztosította.¹⁶⁹ Az alapítvány által díjazott munkák áttekintése közelebb vihet annak megértéséhez, hogy milyen mértékben ösztönözte az Akadémia a jogtudomány képviselőit arra, hogy munkáikkal járuljanak hozzá az aktuális törvényhozási feladatok megoldásához.

Mivel ebben a körben az Akadémia jogász tagjai tehettek javaslatot a pályátételekre, és dönthettek arról, hogy mely és mennyire tudományos igényű munkákat részesítenek jutalomban, feltehető a kérdés, hogy milyen mértékben reflektáltak a kiírt pályátételek és az odaítélt jutalmak a korabeli jogalkotást érintő igényekre, mennyire szolgálták az egyes jogterületek fejlesztését.

1864-ben Molnár Jánosné, született Sztrokay Lujza 1000 arany összegű alapítványt tett jogtudós apja, Sztrokay Antal akadémiai rendes tag (1780–1850) emlékére. Eredetileg a kamatokból évente 100 arany illette volna meg az előző két évben, a jog- és államtudomány témakörében megjelent legjobb magyar munkát, így a kiváló jogtudományi eredmények gyakrabban részesülhettek volna elismerésben, mint a Nagyjutalom esetében. Az Akadémia által kiküldött bizottság azonban célszerűbbnek látta, ha az alapítványi összeg egy részét pályakérdések kiírására és kitűzésére fordítja az Akadémia. Végül az 1865-ben elfogadott kompromisszumos alapítványi alapszabály¹⁷⁰ azt mondta ki, hogy kétévénként 100 arany jutalom illeti meg vagy a jog- és államtudomány körében az előző két évben megjelent legkitűnőbb munka szerzőjét, vagy pedig a kiírt pályakérdésre érkezett legjobb feleletet adó pályázót (eredetileg) a Törvénytudományi Osztály döntése alapján. Mindkét esetben csak önálló, tudományos értékű munka volt díjazható.

¹⁶⁵ 1878 (megosztva): *Kautz Gyula*: A politikai tudomány kézikönyve. Bp. 1876²; 1899: *Concha Győző*: Politika 1. Alkotmánytan. Bp. 1895.

¹⁶⁶ 1867: *Dósa Elek*: Erdélyhoni jogtudomány I–III. Kolozsvár 1861; 1872 (megosztva): *Wenzel Gusztáv*: Egyetemes európai jogtörténet. Buda 1869.

¹⁶⁷ 1872: *Hajnik Imre*: Magyar alkotmány- és jogtörténelem 1–2. Pest 1869–1870; 1878: *Hajnik Imre*: Egyetemes európai jogtörténet. A középkor kezdetétől a francia forradalomig I. Bp. 1875; 1892: *Vécsey Tamás*: A római jog külső története és institúciói. Bp. 1888; 1913 (Kautz-jutalom): *Finkey Ferenc*: A tételes jog alapelvei és vezéreszméi. 1. Bevezetés és a jogbölcselet kifejlődésének története. Bp. 1908.

¹⁶⁸ 1913 (Marczibányi-jutalom): *Raffay Ferencz*: A magyar magánjog kézikönyve 1–2. Bp. 1909; 1921 (Marczibányi-jutalom): *Finkey Ferencz*: A magyar büntető perjog tankönyve. Bp. 1916.

¹⁶⁹ Tóth Lőrinc szerint a Sztrokay-jutalom felpezsdítette a jogtudomány állóvizét, mivel szerinte a pályakérdéseket szerencsésen választották ki, és a beküldött munkák mind értékesek voltak. *Tóth L.*: Törvénytudomány i. m. 69.

¹⁷⁰ Magyar Tudom. Akadémiai Almanach 1867-re. Szerk. Kondor Gusztáv. Pest 1867. 221–223. Az alapszabály végül kilenc pontba foglalt szövegét megismétlik a későbbi ügyrendek is.

Az Akadémia az illetékes – előbb a Törvénytudományi, majd a II. – Osztály javaslata alapján dönthette el alkalomról alkalomra, hogy a két jutalmazási lehetőség közül melyikkel él. A pályadíjra beküldött nyertes mű a szerző szellemi tulajdona maradt, de köteles volt azt egy éven belül megjelentetni.

1867-ben először az 1864–1865-ben megjelent legjobb törvénytudományi munkát díjazták utólagosan, utána azonban 1898-ig csak pályakérdések formájában tüzték ki a díjat. Az utolsó 25 évben, 1923-ig pedig – öt kiírás kivételével –, hasonlóan a Nagyjutalom gyakorlatához az utólagos jutalmazás gyakorlatát részesítették előnyben (kilenc alkalommal).¹⁷¹ A Sztrokay-jutalmat az Akadémia 1923-ban adta ki utoljára, ezt követően újabb jutalom hirdetésére nem került sor.¹⁷² A korszak számos kiemelkedő tudósa nyerte el korábban megjelent munkájával a Sztrokay-jutalmat, közülük többen már vagy az Akadémia tagjai voltak, vagy a következő években választották őket a tudós testület sorába. Először Pauler Tivadar rendes tag részesült utólagos jutalomban büntetőjogi tankönyvéért,¹⁷³ majd a századforduló körül további akadémikusok korábbi munkáit jutalmazták: Nagy Ferenc váltójogi kézikönyvével (1898), Hajnik Imre bírósági szervezeti és perjogtörténeti munkájával (1900), Concha Győző Politikájának második kötetével (1907), Angyal Pál pedig büntetőeljárásjogi tankönyvével (1916) lett díjazott.¹⁷⁴ A díj odaítélésének időpontjában Szász-Schwarz Gusztáv még nem volt az Akadémia tagja, az elismerést korszakos tanulmánygyűjteményéért (1911) kapta meg. Ereky Istvánt pedig éppen abban az évben, 1921-ben választották levelező taggá, amikor jogtörténeti és közigazgatási jogi tanulmánygyűjteményéért elnyerte a Sztrokay-jutalmat.¹⁷⁵ Tarnai János kúriai bíró és Erdélyi Aladár magántanári képesítést szerző ügyvéd

¹⁷¹ A 20. század elején az Akadémia ügyrendjében egyszerűsödtek az alapítvánnyal kapcsolatos szabályok, de a két jutalmazási lehetőséget továbbra is fenntartották: „Az Akadémia, a II. osztály javaslata alapján, határoz a fölött, vajjon a 100 arany pályakérdés kítűzésére vagy utólagos jutalmazásra fordítandó-e [...]. Ha pályakérdést tűz ki az Akadémia, a jutalom csak önálló, tudományos beccsel bíró munkának ítéltetik oda. [...] Mikor az Akadémia a 100 arany díjat utólagos jutalmazásra fordítja, ez szintén csak önálló becsű munkának ítéltetik oda.” – szöveg az 1912-es ügyrend. „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 225.

¹⁷² *Fekete Gézáne*: A Magyar Tudományos Akadémia jutalomdíjai 2. 1859–1900 (A MTA közleményei 36.) Bp. 2000. 55–56.

¹⁷³ *Pauler Tivadar*: Büntető jogtan 1–2. Pest 1865.

¹⁷⁴ *Nagy Ferenc*: A magyar váltójog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásra. Bp. 1897; *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. Bp. 1899; *Concha Győző*: Politika 2. Közigazgatástan. Bp. 1905; *Angyal Pál*: A magyar büntetőeljárásjog tankönyve. Bp. 1915. (Concha művének első kötete akadémiai Nagyjutalomban részesült 1899-ben.)

¹⁷⁵ *Szász-Schwarz Gusztáv*: Új irányok a magánjogban. Bp. 1911; *Ereky István*: Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok 1–2. Eperjes 1917–1918.

megosztva részesült az elismerésben 1915-ben, míg Dezső Gyula máramaroszigeti jogakadémiai tanárként nyerte el ezt a díjat.¹⁷⁶

Ami a pályatételekre beadható munkákat illeti, 1867 és 1923 között 24 alkalommal hirdetett meg az Akadémia összesen 19 pályakérdést. Nyolc esetben elsőre eredményes volt a pályakiírás, négy esetben megismételt pályakérdésre beérkezett munkákat részesítettek jutalomban. Öt alkalommal eredménytelen maradt kiírás, három alkalommal pedig nem tudták kiadni a jutalmat. Egy pályatétel esetében a kétszeri kiírásra sem érkezett pályamunka.

A nyertesek közül hárman lettek később az Akadémia levelező tagjai: Zlinszky Imrét, aki egymást követően kétszer nyerte el a Sztrokay-jutalmat, második kiüntetésé évében (1876), míg Wlassics Gyulát éppen nyertes pályázata évében (1884) választották meg. A magánjogász Grosschmid Béni (Zsögöd Benő) azonban csak 28 évvel a Sztrokay-jutalom elnyerése után lett levelező tag.

A Sztrokay-jutalom kapcsán megállapítható, hogy a 19 pályakérdés túlnyomó többsége olyan jogfejlesztési kérdéseket feszegetett, amelyek a korszakban aktuálisnak és relevánsak voltak. Mivel a hazai jogélet számos területén kellett teljesen új elméleti alapokra helyezni a jogszabályokat, és széles területen volt szükség tudományos előkészítő munkálatokra a megfelelő jogi dogmatikai megoldások megtalálásához és a mindennapi élet gyakorlati igényeinek kielégítéséhez, az Akadémia számára rengeteg lehetőség kínálkozott a jutalomkérdések kiírása során. A pályázati felhívások többnyire elvárták a nemzetközi összehasonlítást, és többször kiemelték, hogy a szerzőknek elsősorban a jövőben megfogalmazandó jogszabályok érdekében kell tekintettel lenniük a hazai viszonyokra.

A jogalkotás, a gyakorlati igények előtérbe helyezése miatt nem meglepő, hogy az első Sztrokay-jutalomhoz kötődő pályakiírás (1868) a telekkönyvi rendszer meghonosításával kapcsolatos témát feszegette, ami a tulajdonviszonyok rendezése szempontjából volt kardinális és a dualizmus idején sikeresen megoldott szabályozási kérdés.¹⁷⁷ De más, a magánjog területére tartozó kérdéskörök tekintetében is olyan témák kerültek előtérbe, amelyek a meginduló magánjogi kodifikációs törekvéseket szolgálták. A házassági vagyoni joggal¹⁷⁸ és a később heves vitákat kiváltó öröklési jogi megoldásokkal kapcsolatos kérdések¹⁷⁹ mind olyanok

¹⁷⁶ *Tárnai János*: Sajtójogi dolgozatok. Bp. 1912; *Erdélyi Aladár*: Régi magyar családi hitbizományok története és joga (1542–1852) 1–2. Bp. 1912; *Dezső Gyula*: Az objectív kártérítés tana. Bp. 1917.

¹⁷⁷ *Schnierer Gyula*: A jelzálogi és telekkönyvi rendszerek elmélete. Pest, 1869. Vö. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 2. (1868) 6. sz. 93–94.

¹⁷⁸ *Madarassy László*: Értekezés a házasságból eredő vagyoni jogviszonyok és a gyámügyről, javaslattal ezek mikénti rendezésére. Kecskemét 1872. Vö. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 6. (1872) 10. sz. 153–154.

¹⁷⁹ *Zsögöd Benő*: A köteles rész. Magyar Igazságügy 3. (1876) 5/5. sz. 411–417; Magyar Igazságügy 3. (1876) 6/1. sz. 1–13. Vö. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 7. (1873) 9. sz. 139–140.;

voltak, amelyek a következő évtizedekben a törvényhozás asztalára kerültek. Külön kiemelhetők az aktuális problémákra reflektáló pályakérdésekre készített monográfiák¹⁸⁰ a polgári peres eljárás vonatkozásában, amely szintén sürgető feladata volt a magyar törvényhozásnak. Ezt végül több lépcsőben¹⁸¹ sikerült megoldani. A Sztrokay-jutalomnak köszönhető a hazai nemzetközi magánjogi irodalom megszületése, hiszen a pályázat keretében készült el az első rendszeres, Szántó Mihály által készített összefoglalás (1893),¹⁸² amelynek hatására a rákövetkező húsz évben számos nemzetközi magánjogi összehasonlító tanulmány született, és megszorodott a témakör monográfiairodalma is.¹⁸³

A magánjog mellett a többi jogterületet sem hagyták figyelmen kívül a pályakérdések megfogalmazói, igaz az 1880-as évektől előtérbe kerülő közjogi és közigazgatási jogi kérdések kisebb visszhangra találtak a pályázók között. Az ezen a területen kiírt öt pályakérdésre – amelyből kettőt ismételt is meghirdettek – végül egyetlen pályaművet tudtak díjazni, amely az államszolgák jogviszonyainak összehasonlító vizsgálatára vállalkozott.¹⁸⁴ Többször is ösztönözték a közigazgatástudomány korabeli állásáról készítendő összefoglalás elkészültét, de a kiírások eredménytelenek maradtak (1902, 1906, 1918).

A Csemegi-kódexben (1878. évi V. törvénycikk), az első magyar büntető törvénykönyvben kodifikált büntetőjog terén egyetlen pályakérdést hirdetett meg a korabeli II. Osztály. A díjazott pályamű rendkívüli elismerést biztosított a később nagyívű akadémiai és politikai pályát befutó – utóbb Nagyjutalommal is kitüntetett – Wlassics Gyulának.¹⁸⁵ Az ebben körben megmutakozó „érdektelenség” is azt bizonyítja, hogy az Akadémia képviselői valóban olyan kérdések kidolgoztatására helyezték a

Zlinszky Imre: A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés. Bp. 1877. Vö. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 10. (1876) 10. sz. 134.

¹⁸⁰ *Zlinszky Imre*: A bizonyítás elmélete a polgári peres eljárásban, tekintettel a jogfejlődésre és a különböző törvényhozásokra. Bp. 1875. Vö. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 8. (1874) 10. sz. 129.; *Schreyer Jakob*: A perorvoslatok teljes rendszere, tekintettel úgy az írásbeli, mint a szóbeli eljárásra és összefüggésben a bírósági szervezettel. Bp. 1879. Vö. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 12. (1878) 5. sz. 106.

¹⁸¹ Az 1868. évi LIV. törvénycikk, az 1893. évi XVIII–XIX. törvénycikkek, végül a Plósz Sándor nevéhez köthető 1911. évi I. törvénycikk.

¹⁸² *Szántó Mihály*: Nemzetközi magánjog, különös tekintettel hazai viszonyainkra. Bp. 1893. Vö. Akadémiai Értesítő 4. (1893) 6. sz. 360–367.

¹⁸³ Először a Jogászegylet foglalkozott a témakörrel. *Zlinszky János*: A XIX. századi magyarországi magánjog forrásai és irodalma (1983) In: *Úő*: A XII táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig. Válogatott tanulmányok. Bp. 2013. 114. Részletesen *Úő*: A nemzetközi magánjog kezdetei Magyarországon (1981). In: *Úő*: A XII táblától i. m. 59–72.

¹⁸⁴ *Keleti Ferenc*: Az államszolgálat jogi természete és a rendszeres államszolgálati pragmatika elvei, különös tekintettel hazánk viszonyaira és a nevezetesebb európai államok e tárgyra vonatkozó intézkedései. Bp. 1883. Vö. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 16. (1882) 4. sz. 170.

¹⁸⁵ *Wlassics Gyula*: A bűnkísérelt és a bevégzett bűncselekmény. A tettség és a részesség tana 1. A tettség és a részesség tana. Bp. 1885. Vö. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 18. (1884) 5. sz. 155.

hangsúlyt, amelyek jogalkotási feladatot jelenthettek a közeli vagy nem túl távoli jövőben. Megemlítendő, hogy az akkoriban születő kriminológia tudománya is utat talált a pályakérdések közé. Ezekkel az Akadémia az új szemléletű tudományterület iránt fogékony kutatókat kívánta megszólítani, amikor az alkoholfogyasztás és a növekvő bűnözés közötti összefüggésekre kérdezett rá. A pályázat díjazottja, Fekete Gyula törvényszéki bíró a krimináletiológia egyik hazai úttörőjének tekinthető.¹⁸⁶

Az említett jutalmak mellett időnként arra is számíthattak a kor jogásza, hogy az Akadémiához köthető más alapítványok terhére is kiírnak jogi kérdéseket érintő pályatételeket.

A Pesti Takarékpénztár Fáy András alapítványa 1870 és 1900 között négy alkalommal is közzétett pályatételeket, amelyekre jogtudósok is benyújthatták munkáikat: a törvényhozás feladatai az egyesületek nemzetgazdasági jelentőségének növelése érdekében (1870), a polgári törvénykönyv földbirtokos osztály érdekében megfogalmazandó szabályai (1885), a magyar államjog dogmatikus kifejtése (1892), valamint a magyar alkotmánytörténet 1848-ig (1900).¹⁸⁷ Ezek közül csak az első bizonyult eredményesnek: a későbbi közgazdász akadémikus, Kautz Gyula nyújtott be egy írást, aki egyébként is nagyon sikeres pályázó volt fiatalabb korában, hiszen több akadémiai alapítványi jutalmat is elnyert.

A kereskedelmi jogi pályakérdések kiírására létrehozott Dóra-jutalom kiírói 1892-ben arra a kérdésre várták a pályaműveket, hogy szükséges-e a kereskedelmi törvény módosítása a biztosítási vállalatok vonatkozásában.¹⁸⁸ A Sztrokay-jutalom által meglehetősen elhanyagolt közigazgatási jog területére esett a tematikailag rendkívül nyitott Bézsán-jutalom pályakérdése, amely a közigazgatási határozatok jogereje kérdésének vizsgálatára ösztönzött.¹⁸⁹ A pályadíjat Baumgarten Nándor, akkori közigazgatási bíró nyerte el, aki a legkülönbözőbb jogterületeken fejtett ki értékes szakirodalmi munkásságot.

A különböző jutalmazási formákat áttekintve megállapítható, hogy az Akadémia jogász tagjai – a számukra biztosított lehetőségek keretein belül – törekedtek arra, hogy az aktuális jogalkotási feladatok megoldása, a joggyakorlat mind zökkenőmentesebbé tétele felé tereljék az elméleti-dogmatikai megközelítésre fogékony jogászokat. A Sztrokay-jutalommal díjazott munkák túlnyomó többsége olyan problémaköröket érintett, amelyek a korszak szabályozási igényeihez kapcsolódtak.

¹⁸⁶ *Fekete Gyula*: Az iszákosság, annak befolyása a társadalom életrendjére és az ellen való védelem irányelvei. Bp. 1891. Vö. Akadémiai Értesítő 1. (1890) 5. sz. 304.

¹⁸⁷ *Fekete G.*: A Magyar i. m. 46., 49–50. Vö. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 4. (1870) 12. sz. 161.; A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 19. (1885) 4. sz. 161.; Akadémiai Értesítő 3. (1892) 7. sz. 412–414.

¹⁸⁸ *Fekete G.*: A Magyar i. m. Vö. Akadémiai Értesítő 3. (1892) 6. sz. 361–363. Nyertese a későbbi jogász-közgazdász akadémikus, Pólya Jakab lett.

¹⁸⁹ *Fekete G.*: A Magyar i. m. 70. Vö. Akadémiai Értesítő 26. (1915) 5. sz. 410–412.

Jogtudományi publikációk az Akadémia égisze alatt

Egyfelől a jogtudomány, azon belül az akadémikusok irodalmi tevékenysége, másfelől a jogfejlődés-jogfejlesztés közötti kapcsolódási pontok feltárása érdekében indokolt lehet röviden azt is megvizsgálni, hogy az akadémikusok könyvei és tanulmányai mennyire reflektáltak a gazdasági, társadalmi és politikai folyamatok által a jogalkotással szemben támasztott követelményekre. Milyen szerepet tölthettek be az akadémikusok a kiegyezés után az első magyar jogállam és a piacgazdaság jogfejlődésében? Mivel lehetetlen felmérni a több mint 70 akadémikus szerteágazó szakirodalmi tevékenységét, elsősorban az Akadémia kiadványainak vizsgálata teheti lehetővé az említett összefüggés vizsgálatát. A felvázolható kép ebben az esetben azonban kevésbé pozitív, mint a pályadíjak esetében.

Kosáry megállapítása szerint a kiegyezés után az Akadémia publikációs tevékenysége jelentősen kiszélesedett, amit a fokozódó specializálódás és a különböző tudományágak szakmai apparátusának a kiépülése tett lehetővé.¹⁹⁰ Ez a folyamat egyaránt megmutatkozott az Akadémia könyvkiadó tevékenységének kiépítésében és az akadémiai publikációs fórumok bővülésében.

A könyvkiadás vonatkozásában kiemelendő, hogy az Akadémia 1872 márciusában megalakította Könyvkiadó Bizottságát,¹⁹¹ majd 1875-ben létrehozta könyvkiadó vállalkozását, amely egyes esetekben A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, máskor a A Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-vállalata elnevezéssel jelent meg. A vállalat a kiadványokat eleinte magánkönyvkiadókkal jelentette meg. 1875. januári határozata szerint a Könyvkiadó Bizottság a jövőre nézve három tudományszakba vágó könyvsorozat kiadását: a történelem, az irodalom, valamint a jog- és államtudományok körébe tartozó eredeti és fordított művek előfizetési rendszerben történő megjelentetését tűzte ki célul.¹⁹² A kiadási programot hároméves ciklusokra osztották éves ívszám szerint meghatározott felső összterjedelmi korláttal (200 ív).¹⁹³

A könyvkiadói vállalkozás 1875–1880 között nagyon sikeres volt,¹⁹⁴ 1881-től kezdve azonban a vállalkozás hanyatlani kezdett, és a kiadás és a terjesztés problémái miatt egyre nagyobb anyagi veszteségeket szenvedett el.¹⁹⁵ Az Akadémia a

¹⁹⁰ *Kosáry Domokos*: Az akadémiai könyv- és folyóiratkiadás szerepe a társadalomtudományok fejlődésében. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 32. (1981) 1–2. sz. 11.

¹⁹¹ *Fráter J.*: A Magyar i. m. 33.

¹⁹² *Kosáry D.*: Az akadémiai i. m. 10.

¹⁹³ *Fráter J.*: A Magyar i. m. 34.

¹⁹⁴ Uo. 35–36. Az első ciklus 4000 előfizetője között a jogi sorozatnak 867 pártoló tagja volt.

¹⁹⁵ 1889-re, az ötödik ciklus végére az összes előfizetők száma már alig érte el 800-at. *Fráter J.*: A Magyar i. m. 38.; *Szántó György Tibor*: Fejezetek az akadémiai könyv- és folyóiratkiadás történetéből.

nehézségeken átszervezéssel kívánt segíteni. 1891-ben az Akadémia egyrészt magára vállalta a könyvek terjesztését, másrészt megváltoztatta a könyvsorozatok kiadási elveit. Az 1890–1892 közötti ciklustól kezdődően a történelem, az irodalom, valamint az állam- és jogtudományok szekciói megszűntek, a könyvek összevontan egy sorozatban jelentek meg. Az addigi 200 íves terjedelmi korlátot évi 100–120 ívre korlátozták.¹⁹⁶ A Könyvkiadó Bizottság tevékenységének illetően átalakítása, a kiadás és terjesztés rendezettsége okán is, ezután folyamatos fejlődést mutatott az első világháborúig.

Mindez azonban egyértelműen a jogi művek megjelenésének kárára történt. Míg ugyanis az 1875 és 1889 közötti öt ciklusban a társadalomtudományi munkák körében a jog világhoz köthető művek (50 munkából 19, s utóbbiak közül 15 volt szoros értelemben véve állam- és jogtudományi) a kiadott munkák 30%-át tették ki, addig az 1890 utáni tíz ciklusban a Könyvkiadó Bizottság égisze alatt megjelentetett 71 munkából mindössze két fordítás kapcsolódott a jogtudomány területére.¹⁹⁷ A Könyvkiadó Bizottság által az állam- és jogtudományi kiadványok körébe sorolható munkák közül 14 fordítás mellett csupán három kötet volt eredeti munka,¹⁹⁸ ami a többi tudományterületről befogadott munkák fényében rendkívül szerénynek tekinthető. Megjegyzendő, hogy az első öt ciklusban megjelent fordítások jelentős része kiemelkedő szerzők munkáinak megismerését tette lehetővé a hazai jogászközösség számára. Tematikai és nyelvi sokszínűség jellemezte a sorozatot. Az alkotmányjog (Albert V. Dicey, Johann Caspar Bluntschli, Emile Levalleye, Alpheus Todd), a büntetőjog (Francesco Carrara), a jogtörténet és jogelmélet (Henry Sumner Maine, Rudolf Gneist, Paul Gide) korábbi és korabeli elismert képviselői kaptak helyet – mások mellett – a fordítói programban.¹⁹⁹

(A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 11.) Bp. 1983. 21. Az anyagi gondokat jelezte, hogy a korrektúrákat például a szerzőknek maguknak kellett kifizetniük. Az egyik jogász szerző, a későbbi akadémikus Concha Győző annak ellenére nem volt hajlandó Újkori alkotmányok című munkája második kötetén a szükséges korrekciókat elvégez(tet)ni, hogy az igazgatótanács egyik tagja (Kautz Gyula) próbálta erről meggyőzni. A munka végül stiláris hibákkal jelent meg. *Szántó Gy. T.: Fejezetek i. m. 23.*

¹⁹⁶ *Fráter J.:* A Magyar i. m. 39–40.; *Szántó Gy. T.: Fejezetek i. m. 25.*

¹⁹⁷ A számítás alapját képező adatokra lásd *Fráter J.:* A Magyar i. m. 53–57.; A Magyar Tud. Akadémia kiadásában megjelent munkáknak és a folyóiratok tartalmának betűrendes címjegyzéke 1889–1910 I–II. Bp. 1911. 15–19.

¹⁹⁸ *Pauler Tivadar:* Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. Bp. 1878; *Concha Győző:* Újkori alkotmányok I–II. Bp. 1885–1888.

¹⁹⁹ A jogászközösség nagy érdeklődéssel fogadta a munkákat, a jogi sajtó sorozatosan felhívta a megjelent munkákra a figyelmet, lásd pl. *Jogtudományi Közöny* 13. (1878) 24. sz. 200. Különösen méltányolták egyes nyilatkozók, hogy a fordítások alapjául nemcsak német, hanem angol és francia művek is szolgáltak: „szélszerűségi és gyakorlati szempontok javasolják a francia és különösen az angol irodalmakkal való foglalkozást, ezek tudományos módszerének tanulmányozását és annak a miénkbe való beoltását.” *Szilasi Antal:* Jogirodalmunk önállósítása. *Jogtudományi Közöny* 19. (1884) 25. sz. 193.

A Könyvkiadó Bizottság által megjelentetett sorozatokban a jogtudomány tehát más tudományterületekhez képest alárendelt helyzetbe került. Nyilvánvaló azonban, hogy ha az Akadémia publikációkat támogató szerepéről beszélünk, az ezen sorozaton kívül megjelent munkákat is figyelembe kell venni. Az Akadémia ugyanis az említett sorozatoktól függetlenül is együttműködött kiadókkal. Az esetek egy részében az Akadémia sem egyedüli, sem társkiadóként nem szerepelt az egyes kiadványokban, viszont anyagi hozzájárulásával elősegítette azok megjelenését. Voltak tehát olyan kiadványok is, amelyek szigorúan véve nem tartoztak az akadémiai kiadványok sorába.²⁰⁰ Jelen keretek között e jogtudományi kiadványok teljes körű számbavétele nem lehetséges, két kezdeményezés kiemelése azonban mindenképpen indokolt.

Akadémiai vállalkozásként indult meg a 19. század végén a Magyar Jogtörténeti Emlékek sorozat, amelynek első öt kötetében Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen kolozsvári professzorok gyűjtötték össze a magyar törvényhatóságok kora újkori jogszabályait. Mindketten még a gyűjtőmunka időszakában, 1892-ben lettek akadémikusok.²⁰¹ Ugyancsak ők kaptak megbízást a tudós testületől Werbőczy *Hármaskönyvének* új fordítására.²⁰² Tudománytörténeti jelentőségű volt az a megbízás is, amelyet az Akadémia a néhány évvel korábban akadémikussá választott Fayer László büntetőjogásznak adott, hogy tegye közzé az 1843. évi büntetőjogi javaslatok teljes gyűjteményét. Fayer hét évi kutatómunka után négy kötetben tett eleget a feladatnak.²⁰³ Összefoglalóan az állapítható meg, hogy dualizmus korában az Akadémia csak csekély mértékben tudott hozzájárulni a nagyobb terjedelmű dogmatikai munkák megjelenéséhez.

²⁰⁰ *Kosáry D.*: Az akadémiai i. m. 7. Ilyen „cikluson” kívüli munka volt például Wlassics Gyula fontos büntetőjogelméleti munkája, melynek címlapján az Akadémia szerepel kiadóként és a hivatalos könyvjegyzék is feltünteti. *Wlassics Gyula: A bűnkisérlet és a bevégzett bűncelekmény. A tettesség és részesség tana.* Bp. 1885; *Uő: A bűnkisérlet és a bevégzett bűncelekmény tana.* Bp. 1887. Vö. A Magyar Tud. Akadémia kiadásában megjelent munkák és folyóiratok betűrendes cím- és tartalomjegyzéke 1830–1889. június hó végéig. Bp. 1890. 475. Az említett jegyzék Pauler, Concha és Wlassics itt említett munkái mellett csak az akadémiai „folyóiratokban” megjelent munkákat tartalmaz a „Jog- és államtudományok” rovatban. 1890 és 1910 között is jelentek meg elsősorban jogtörténeti munkák az Akadémia külön kiadásában (pl. Vécsey Tamás római jogász akadémikus négy és Rentmeister Antal római jogász professzor egy rövidebb munkája) általában akadémiai előadások bővített változataként. Jelentősebb monográfiaként ismét Wlassics Gyula munkáját, illetve Király János pozsonyi jogtörténetét jelentette meg az Akadémia. *Wlassics Gyula: A tettesség és részesség tana.* Bp. 1893; *Király János: Pozsony város joga a középkorban.* Bp. 1894.

²⁰¹ A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye I–V. Szerk. Kolozsvári Sándor – Óvári Kelemen. Bp. 1885–1904.

²⁰² Werbőczy István *Hármaskönyve*. A M. T. Akad. által gondozott 3-ik kiadás. Az eredeti 1517-iki kiadás után ford. Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen. Bp. 1894.

²⁰³ Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I–IV. Szerk. Fayer László. Bp. 1896–1902. Vö. *Mezey Barna: Fayer László és az 1843. évi javaslatok anyaggyűjteménye.* In: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I. Szerk. Fayer László. Bp. 2004. III–XIV.

Az Akadémia kezdetektől hangsúlyt fektetett arra, hogy rendszeresen fórumot biztosítson a kutatási eredmények közzétételére. A 1860-as évek előtt a tudományos közlemények megjelentetésére egyrészt az Akadémia *Évkönyve* adott lehetőséget, amely azonban terjedelmi korlátai miatt meglehetősen szűk teret biztosított a különböző tudományszakoknak új eredményeik publikálására.²⁰⁴ További lehetőségként a *Tudománytár* (1834 és 1844 között), valamint a *Magyar Akadémiai Értesítő* (1840-től) állt rendelkezésre tudományos közlemények elhelyezésére.²⁰⁵

1861-től az *Értesítő* lett azon „értekezések és tárgyalások” közzétételére alkalmasak” voltak. Az 1860 és 1865 közötti időszakban az *Értesítő* három osztályban jelent meg: a Nyelv- és Széptudományi, valamint a Matematikai és Természettudományi Osztály *Közlönye* mellett a Philosophiai, Törvény- és Történettudományi Osztály *Közlönye* kínált publikációs lehetőséget.²⁰⁶

1867-től a „háromosztályú” *Értesítő* helyébe két kiadványsorozat lépett: *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, valamint az *Értekezések*. Az *Értesítő* elsősorban az akadémiai események éves hírmondójává, illetve szakirodalmi és könyvészeti tájékoztatóvá vált. Ezzel szemben az *Értekezések*ben az Akadémia ülésein felolvasott, „vagy felolvasottnak vett, s bírálók által elfogadott” értekezéseket, illetve székfoglaló előadásokat közöltek.²⁰⁷ Az *Értekezéseket* eredetileg az akkor létező hat osztályhoz rendelték, így az egyik az *Értekezések* a törvénytudományi osztály köréből nevet kapta.²⁰⁸ Az osztályrend 1869-es átalakítása kihatott az *Értekezések* néhány éve bevezetett rendszerére is: továbbra is „a hat fő tudomány szerint” jelent meg, de a törvénytudományok helyébe a „társadalmi tudományok” léptek.²⁰⁹ Az 1867 és 1870 között született színvonalas munkák még a törvénytudományi „fejléc” alatt jelentek meg, az 1871 és 1874 közötti publikációkat már az

²⁰⁴ 1858-as ügyrend szerint az *Évkönyv*be „csak olly értekezések vétessenek föl, mellyek vagy új tárgyat adnak elő, vagy bár ismeretes alapokon új vizsgálatokba bocsátkoznak, új összevetéseket, összeállításokat, nézeteket, következtetéseket foglalnak magokban, 's e' mellett tárgy- és nyelvbeli előadásra a jelenkor' haladási fokának teljesen megfelelnek”. „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 96.

²⁰⁵ *Kosáry D.*: Az akadémiai i. m. 8. A *Tudománytár* „Értekezések” alcímmel kiadott 28 kötetében mindösszesen 22 jogtudományi írás jelent meg. *Tudománytár* (1834–1844) – Repertórium. Szerk. Rózsa Mária. Bp. 1999. Az Akadémiai Értesítőben 1840 és 1859 között kétévente hozzátétőleg valamivel több mint három (összesen 39) jogtudományhoz sorolható írás jelent meg, amelyek közül öt emlékbeszéd, a nagyobb rész pedig előadások kivonata volt. 1860 és 1866 között évi egy írás volt a jogi területhez sorolható. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertórium 1640–1960. Szerk. Gergely Pál – Molnár Zoltán. Bp. 1962. 59–67.

²⁰⁶ *Magyar Tudom. Akadémiai Almanach* 1867-re i. m. 197. *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai* 1825–1973. Összeáll. Fekete Gézné. Bp. 1975. 565.

²⁰⁷ *Magyar Tudom. Akadémiai Almanach* 1868-ra. Szerk. Kondor Gusztáv. Pest 1868. 141–145.; „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 20.

²⁰⁸ *Magyar Tudom. Akadémiai Almanach* 1868-ra i. m. 144.

²⁰⁹ *Magyar Tudom. Akadémiai Almanach* 1870-re. Szerk. Kondor Gusztáv. Pest 1870. 150. Megjegyzendő, hogy az 1909-es ügyrend már csak négy „osztályt” sorolt fel. A matematika és

Értekezések a társadalmi tudományok köréből című gyűjtemény közölte. Ez utóbbi füzet sorozat 1867 és 1915 között 14 kötetben látott napvilágot mindösszesen 145 írással.²¹⁰ Ha leszámítjuk az elhunyt tagokról szóló megemlékezéseket – amelyek elsősorban az első öt kötetben jelentek meg –, a 135 szaktanulmány fele, 69 füzet esett a jogtudomány területére. A 69-ből 16 volt az adott akadémikus székfoglaló előadásának szöveges változata. Ezek ily módon való közlése az 1890-es évektől vált szokássá, amikortól a jogi tanulmányok felét már ezek tették ki. Általában is megállapítható, hogy csekély kivételtől eltekintve a jogi értekezések szerzői az Akadémia tagjai voltak, vagyis e publikációs lehetőség elsősorban az ő számukra volt nyitott.²¹¹

Az *Értekezések* jogi tanulmányai között valamivel több jogtörténeti és -elméleti írás jelent meg, de az akadémikusok bőven foglalkoztak koruk aktuális jogi kérdéseivel is: eleinte az igazságszolgáltatás szervezetével, a perjog egyes alapelveivel és a különböző kereskedelmi jogi intézményekkel (részvénytársaság, fogyasztási egyletek, tengerjog), emellett a csődjoggal kapcsolatos témák kerültek előtérbe. A büntetőjog általános részéhez kapcsolódó írások mellett több elemző tanulmány is megjelent a hazai bűnügyi statisztika adatairól, a fegyházak helyzetéről és bizonyos kriminológiai jelenségekről. A magánjogi témák összességében mint ha háttérben maradtak volna, annak ellenére, hogy ez volt az az időszak, amikor több hullámban kísérletek történtek egy magánjogi törvénykönyv megszüvegzésére. De a telekkönyv és tulajdonszerzés kapcsolatáról, valamint a szerzői jogi törvény méltatásáról így is fontos munkák születtek. Az 1915 előtti utolsó kötetekben közjogi és közigazgatási témakörök (adó jog, önkormányzatiság, rendőrség) is helyet kaptak egy-egy füzetben. Bár azt nem lehet megállapítani, hogy az *Értekezések*ben publikált tanulmányok kifejezetten az adott időszak sürgető jogi szabályozási problémáira keresték a választ, nem vitatható el, hogy a megjelent tanulmányok egyes részterületeken megfelelő elméleti alapot jelenthettek a más fórumokon kialakuló tudományos vitához, illetve a törvényhozási munkához is.

Végül megemlítendő két olyan folyóirat is, amelyben jog- és államtudományi írások is megjelenhettek a dualizmus időszakában. Az 1892-ben induló *Athenaeum: philosophiai és államtudományi folyóirat* 1914-ig a Magyar Tudományos Akadémia filozófiai és államtudományi periodikájaként működött, s abban több

természettudományi sorozat kikerült a felsorolásból. Magyar Tud. Akadémiai Almanach 1909-re i. m. 42–43.; „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 22.

²¹⁰ A sorozat valamennyi kötete elérhető: https://adt.arcanum.com/hu/collection/MTA_ErtekezésekTársTudKorebol/ (letöltés: 2025. nov. 24.).

²¹¹ A nem jogi jellegű értekezések jelentős részét statisztikai, társadalom- és politikaelméleti, valamint történeti témájú „kismonográfiák” tették ki. Schwarz Gyula történész, jogtörténész akadémikus egymaga 18 munkával járult hozzá a sorozathoz. *Értekezések a társadalmi tudományok köréből* 1–14. Bp. 1867–1915.

államtudományi tanulmány is napvilágot látott, többek között Balogh Artúr, Ferdinándy Geyza és Schvarz Gyula akadémikusok tollából. Emellett a *Budapesti Szemlé*ben is rendszeresen publikáltak tudományos igényű írásokat az Akadémia jogász tagjai (például Concha Győző, Wlassics Gyula, Balogh Jenő, Balogh Artúr, Angyal Pál, Finkey Ferenc, Magyary Géza). Összefoglalóan megállapítható, hogy a vizsgált időszakban az Akadémia támogatásával kiadott közlemények, ha szerény mértékben is, de hozzájárulhattak a modern jog fejlesztéséhez, az aktuális szabályozási problémák elméleti előkészítéséhez, valamint a gyakorlati szükségletek feltárásához is.

A „jogász közvélemény” és az Akadémia

Röviddel a kiegészítés után maguk a jogász akadémikusok is felismerték, hogy az Akadémia már nem a jogtudomány egyedüli motorja.²¹² A „jogász közvélemény” pedig, érzékelve az új jogrendszer felépítéséből adódó kihívásokat, egyre inkább úgy gondolta, hogy a jogi reformok megfelelő tudományos előkészítése, az új jogintézmények és megoldások dogmatikai megalapozása, valamint a nemzetközi jogfejlődési tendenciák adaptálása már meghaladja az Akadémia szervezeti keretei által nyújtott lehetőségeket.

Az 1870-es és 1880-as években a jogi folyóiratok hasábjain számos kritika megfogalmazódott az Akadémia jogtudományhoz való viszonya és a jogász akadémikusok tevékenysége témájában. Ezzel párhuzamosan megjelentek olyan törekvések is, amelyek pótolni kívánták azokat a hiányosságokat, amelyeket a jogászok az Akadémia rovására írtak. A folyóiratokban megfogalmazott kritikus, sokszor szarkasztikus hangvételű megnyilatkozások nemcsak a jogtudománynak az Akadémián belüli térvesztését bírálták,²¹³ hanem magukat a jogász akadémikusokat is.²¹⁴ Az írások a csekély érdekérvényesítési szándékot és a gyakorlati jogélet

²¹² „[M]eg kell vallani, hogy az Akadémia ma már a jogtudomány növelésének nem annyira alkalmas és hivatott helye, mint egykor volt”, illetve „meg kell vallanunk, hogy a jogtudomány az Akadémia kebelében ma már aránylag igen jelentéktelen szerepet játszik” – írja Tóth Lőrincz visszatekintve az 1870-es évek folyamataira. Pedig kívánatos lenne, hogy a jogtudomány Akadémián elfoglalt helye megerősödjék, és ezáltal megfeleljen „azon két magas hivatásának, hogy a törvényhozás előtt, a codificatio terén, a tudomány fáklyáját lobogtassa, s hogy a jogtudományi magyar műnyelv meghatározása s megtisztítása körül a vezérszerepet vegye.” *Tóth L.: Törvénytudomány i. m. 67–68.*

²¹³ A magy. tud. akadémia [...]. *Jogtudományi Közöny* 10. (1875) 21. sz. 188.

²¹⁴ „[A] lefolyt évben az akadémia jogász-tagjainak egyike sem jelent meg a felolvasó asztal mellett. Valóban megdöbbenő jelenség. Míg az akadémia más osztályaiban élet uralg, az akadémia jogásztagejai mély hallgatásuk által hívják ki a nemzet figyelmét. Keményebb ítélet, mint minő e tény constatalásában fekszik, nem hozható jogi tudományunk felett. Igaz, hogy a m. t. akadémia is oka e szegényítő körülménynek.” *A m. t. akadémia [...]. Magyar Themis* 10. (1880) 22. sz. 179.

igényei iránti érzéketlenséget rótták fel,²¹⁵ továbbá szóvá tették a jogász akadémikusok alacsony számát is.²¹⁶ Megjegyzendő, hogy a századfordulót megelőző évtizedben nemcsak a jogi sajtóban vetődött fel, hogy az Akadémia nem fordít elegendő figyelmet a társadalom problémáira, és elveszítette a kapcsolatot a gyakorlati élettel. A több oldalról megnyilvánuló kritika egyik állandó eleme volt, hogy a testület elzárkózik a gyakorlati életnek a tudománnyal szemben támasztott elvárásaitól, a nagyközönség nem tudja, mi folyik a falai között, és elveszítette azt a népszerűségét, amelyet a reformkorban vagy az abszolútizmus időszakában élvezett.²¹⁷

1885-ben kezdeményezés indult egy állandó jogtudományi bizottság megalakítására az Akadémián belül, ám a kísérlet kudarcát követően elkeseredett hangvételű nyilatkozatok jelentek meg a jogász sajtóban: „Nem is szólunk arról, hogy a magyar jogtudomány önálló fejlesztéséhez az Akadémia sem erkölcsileg, sem anyagilag nem csak nem járult oly mértékben, mint azt hivatása és alapítóinak inteniója megkövetelte volna; de tény, hogy egyenesen háttérbe szorította a tudomány többi ágai mellett azt a szakot, melyben nemzeti életünk különleges fejlődése nyelvünkön kívül a legpraegnansabban nyilvánul.” – írja a későbbi igazságügyi miniszter, Günther Antal (1907–1909). Majd így folytatta: „A magyar tudományos Akadémia egyik legnemesebb és hozzá legméltóbb kötelességét teljesítene, ha szakítva az eddigi iránnyal, a jogtudomány tágas területén kezébe venné a kezdeményezést, a mire minden hatalmi befolyástól ment független jellege, alapítóinak inteniója és nemzeti jelentősége nemcsak utalja, de azt egyenesen kötelességévé teszi [...]. A magyar tudományos Akadémia tartozik azzal saját magának és

²¹⁵ Az Akadémia „méltóságteljes nyugalmát nem zavarja meg jogfejlődésünk küzdelme; nem törődik a codificatio és az élet egyéb apró viszontagságaival, – hanem a helyett mentül kevesebbet gondol magával a jogtudománnyal! Az egész évben még csak egy árva jogi értekezés sem olvastatott fel... Pedig a tud. akadémia tagjai vitték a nagy szót az országbírói értekezletben, ők követelték az oszt. polg. törv. könyv kiküszöbölését, és most, midőn magyar, polg. törv. könyv alkotásához kellene látni – a tud. akadémia mint a szellemi rokkantak háza szerepel!” *Dárday Sándor: A mult évről. Jogtudományi Közlöny* 9. (1874) 1. sz. 1.

²¹⁶ A m. t. akadémia [...]. *Magyar Themis* 10. (1880) 22. sz. 179. A kritika megalapozott lehetett, hiszen az 1870-es években mindösszesen négy jogász akadémikust választottak meg, az írás megjelenése előtt legutóbb 1878-ban (Gyárfás István), korábban 1876-ban (Zlinszky Imre) lett a tudós testület tagja.

²¹⁷ *Vörös Antal: Az Akadémia társadalmi kapcsolatainak meggyengülése.* In: *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada i. m.* 163–164. „Nem vagyunk népszerűek” – hangoztatta elnöki megnyitójában Eötvös Loránd 1900-ban. De már egy évvel korábban az akadémia létjogosultságát megkérdőjelező nézetekkel szállt szembe azt hangsúlyozva, hogy bár a tudomány művelésében az Akadémia már nem áll egyedül, hiszen az egyetemek újból, a kutatóintézetek pedig újonnan szintén ápolják a tudományokat, de nem vált nélkülözhetetlenné az Akadémia. Berzeviczy Albert 1906-ban a közönség csökkenő érdeklődésének az okait járta körül. Elnöki megnyitó beszéd. B. Eötvös Loránd akadémiai elnöktől. (Előadta a május 6-iki közülésen.) *Akadémiai Értesítő* 11. (1900) 6. sz. 289.; Elnöki megnyitó beszéd. B. Eötvös Loránd akadémiai elnöktől. (Előadta a május 7-iki közülésen.) *Akadémiai Értesítő* 10. (1899) 6. sz. 265–270.; Elnöki megnyitó beszéd. Berzeviczy Albert akadémiai elnöktől. (Előadta a március 25-én tartott közülésen.) *Akadémiai Értesítő* 17. (1906) 4. sz. 219–229.

tartozik alapítói emlékének, hogy a magyar jogtudományt az Akadémián is az azt megillető becsületben tartsa.²¹⁸ Günther – rövid európai körképet felvillantva – ugyanakkor elismerte, hogy a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonképpen kivételt képez más országok hasonló testületei között, amelyekben vagy semmilyen, vagy csak marginális szerepet kap a jogtudomány. Az alapítók szándékára, a tradíciókra hivatkozva azonban – egybecsengően a korabeli jogászközvéleménnyel – mégis kezdeményező szerepet szánt az Akadémiának a „jogtudomány tágas területén”.²¹⁹ A jogi szaksajtóban olvasható, az Akadémia szerepvállalását értékelő írások annak ellenére fogalmazták meg elvárásaikat, hogy – mint alább látható – lassanként más aktorok is megjelentek a joggyakorlatot és jogalkotást támogató jogdogmatikai elemzések területén.

Szintén – bár csak részben indokolt – panaszáradatot váltott ki 1889-ben az, hogy Semsey Andornak akkoriban az Akadémia javára tett 100 000 forintos alapítványából a magyar jogtudománynak egy krajcár sem jutott.²²⁰ A tárcaíró a kiemelkedő jog- és államtudósok örökségével szembeni hálátlanságnak tekintette azt az irányvonalat, amely szerinte az 1870-es évek óta kibontakozott az Akadémián, s amely megtagadja a létjogosultságot a „politikai, jogi és társadalmi tudományoktól”.²²¹ A hátrányos megkülönböztetés a jogélet minden területén, különösen a jogalkotás támogatásában érezteti hatását. Ennek egyik okát a szerző abban látta, hogy az Akadémia következetesen elnyomja a jogtudományt. A másik ok a jogásztársadalom közönyössége: míg a jogász akadémikusok nem képviselik megfelelően a szakmájukat, az Akadémián kívüli jogászok a tudós testület érdektelenségére hasonlóképpen reagálnak.

Válaszcikkében az akadémikus Schwarz Gyula elismerte, hogy „a jogtudomány, mint ilyen, tényleg csakugyan háttérbe szorul egyéb szakmák mellett az Akadémia II. Osztályában. Sem a jogtudós tagok, sem értekezéseik, azaz, hogy az Akadémia czége alatt és költségén kiadott munkálataik száma nem áll arányban a jogtudomány fontosságával”. Túl sok tudományterület összpontosul az osztályban, s így

²¹⁸ Günther A.: A jogtudomány és a tudományos akadémiák i. m. 186–187.

²¹⁹ Uo. 186.

²²⁰ *Vörös Antal*: A tudományos munka i. m. 174–175.

²²¹ „A jogászok ugyanis az akadémiában egy évtized óta annyira el vannak nyomva, hogy ott már észre sem veszik őket. A tagválasztásoknál legjobbjai mellőzöttek; a pályadíjak kítűzésénél jogi kérdésekre nem jut pénz; az akadémia kiadványai között jogi munka csak elvétve akad; szakosztály a tudomány minden ágára van, csak a jogtudományra nincs, a jogtudományi felolvasások számát pedig, melyek néhány esztendő óta tartattak, bizvást ujjainkon megszámlálhatjuk.” *Sz. n.*: Jogtudomány az akadémiában. Jogtudományi Közlöny 24. (1889) 43. sz. 345. A kritika a jövőre nézve is jogos volt, hiszen az Akadémiai Értesítő 1890-es években közölt adataiból megállapítható, hogy a II. Osztály üléséin előadott értekezések között mind a társadalomtudományi, mind azon belül a jogtudományi előadások folyamatosan kisebbségben voltak, s volt több olyan év, amikor egyetlen jogi előadásra sem került sor.

„a jogtudománynak nem juthat kellő szerep”.²²² Schwarz ugyanakkor azt is fontosnak tartotta leszögezni, hogy az Akadémiának kitüntetett szerepet kell betöltenie a jogtudományban, hiszen megfelelő anyagi források megléte esetén a tudós társaság feladata lenne az, hogy további lehetőségeket biztosítson a szakirodalmi munkásság kifejtésére. Érvelése szerint „a jogtudomány, mint ilyen, jóval magasabb, tisztán elméleti szempontokat követel a maga hivatásszerű önálló bűvárlóitól, és éppenséggel nem csakis oly gyakorlati horderejű kérdések tisztázását várhatni el egy tudományos Akadémiától, mint a melyekkel a jogászgyűlések és jogászegyletek, már tiszteletreméltó alkatelemeiknek túlnyomólag ügyvéd es bírói természeténél fogva majdcsak hogy nem kizárólag foglalkozni kénytelenek”. Schwarz kisé elitista megnyilvánulásából kitűnik, hogy a jogtudomány területén az 1870-es években az Akadémiának bizonyos értelemben konkurenciája alakult ki a Magyar Jogászgyűlések és a Magyar Jogászegylet létrejöttével. Az évtized végén Tóth Lőrinc már arról írt, hogy a jogtudomány szervezeti háttérbe szorulása az Akadémián, a jogtudományi állandó bizottság hiányából fakadó formális kapcsolatok hiánya a szakma Akadémián kívüli képviselőivel – egyéb tényezők mellett – oda vezettek, hogy „az élettel oly igen összefüggő tudomány újabban az Akadémián kívül, a jogászegyletekben s jogászgyűléseken kezdett élénk művelésben részesülni a gyakorlati szakemberek, bírák és ügyvédek részéről: meg kell vallanunk, hogy a jogtudomány az Akadémia kebelében ma már aránylag igen jelentéktelen szerepet játszik”.²²³

A magyar jogászgyűlések

A kiegészítés utáni első években fontos törvények megfogalmazására vagy módosításra volt szükség. Bár megvolt a politikai akarat, ezt nehezen lehetett megvalósítani a jogásztársadalom aktív közreműködése nélkül. A parlament és a minisztériumok apparátusa a megfelelő szakértelem birtokában is igényelte a jogász közvélemény támogatását. Az új indítványok kidolgozásában, a szabályozási megoldások megvitatásában és a jogrend fejlesztésében a korabeli jogászok is szerepet vállaltak maguknak. Ezen törekvéseik pedig hozzájárultak a tájékozottság növeléséhez, valamint a jogtudomány fejlődéséhez is.²²⁴ Az első Akadémián kívüli fórum az először 1870 szeptemberében, a Budapesti Ügyvédegylet igazgató választmányának kezdeményezésére összehívott Magyar Jogászgyűlés volt.

A korabeli jogászok – köztük egyes akadémikusok is – úgy vélték, hogy az „egészséges, életerős reformok” megindításához a jogtudomány még nem tudott

²²² Schwarz Gyula: A jogtudomány és az Akadémia. Nemzet, 1885. november 5. Melléklet.

²²³ Tóth L.: Törvénytudomány i. m. 68.

²²⁴ A Magyar Jogászgyűlés i. m. 38.

megfelelő alapokat kínálni, ezért az igazságügyi kormányzatnak más legitimáló erőre volt szüksége az újítások megvalósításához. Az akadémikus Tóth Lőrinc a legfőbb támogató erőt az igazságügy-miniszter reformterveit teljes súlyával segíteni kész magyar jogászgyűlésben látta.²²⁵ Szerinte a parlamentnek is oda kell figyelnie az „indokolt szakértői nyilatkozatokra”, s a jogászgyűlés kiváló alkalmat kínál arra, hogy az elméleti tudomány „egyesülhessen” a gyakorlattal és tapasztalással, felvilágosító eszmecserék keretében. Ennek révén „egészséges, tartósságot ígérő, életerős jogrend jöhet létre, amit sem a minisztériumi kodifikátorok, sem egyetemi katedrák elméleti jogásza, sem a csekély számú jogászt felvonultató törvényhozó testület sem lenne képes önmagában megteremteni”.²²⁶

A jogászgyűlések működési rendje szerint a néhány napig tartó tanácskozáson előre megfogalmazott, tudományosan is értékelhető és a jogalkotási folyamatokra vonatkozó kérdéseket tárgyaltak. Az 1870-es évek első felében még rendszeresen megtartott tanácskozások lendületét egyes szerzők az Akadémia „tehetetlenségével” állították szembe.²²⁷ A lendület azonban nem tartott sokáig: a gyűléseket csak 1870–1876 között tartották meg évenként. Az utolsó, 1896. évi gyűlésig összesen 11 alkalmat szerveztek meg, igaz, ezeken számos, a törvényhozás előtt később megjelenő fontos szabályozási kérdés napirendre került. 1908-ban Márkus Dezső szorgalmazta a gyűlések újraindítását, immár az akkor virágkorát élő Magyar Jogászegylet vezetésével és szervezésében. Márkus ezt azért tartotta volna szükségesnek, mert „Magyarországnak nincsen olyan állandó központi szerve, amelynek útján a magyar jogászi közvélemény megnyilatkozhatnék. Az országgyűlés tárgyalásait a politikai, sőt személyi tekintetek is befolyásolják; a Magyar Tudományos Akadémia a jogtudomány művelésével csak igen csekély mértékben foglalkozik, úgyszólván már csak a székfoglaló értekezések juttatják eszünkbe, hogy az Akadémia a jogtudomány művelését is hatáskörébe vonta; a Magyar Jogászegylet szervezeténél fogva kizárja határozatok hozatalát, úgy, hogy

²²⁵ „[M]ert alig képzelhető kormány és törvényhozó test alkotmányos országban, mely több száz hazai jogtudós, s részint tekintélyes és független jogtudós egyhangúlag, vagy nagy többséggel s indokoltan kifejezett véleményének befolyásától érintetlen maradhatna, s annak sodra elöl fel sem vevőleg kitérhetne.” *Tóth Lőrinc: Szemle a jogászgyűlések munkássága s eredményei felett. Jogtudományi Közlöny 7. (1872) 8. sz. 54.*

²²⁶ Uo.

²²⁷ „A haladás zászlóját a jogtudomány küzdterén évek óta csak a m. jogászgyűlés lobogtatja. Jogéletünk regenerációjának nagy feladatánál a magy. jogászgyűlés szolgált egyedül némi tájékozásul sőt zsinórmértékül, mint péld. a keresk. törv. könyv kidolgozásánál; továbbá a perrendbeni szóbeliség és közvetlenség alapjának, úgy szintén az önálló magyar magánjogi törv. könyv több nagy horderejű alaptételének elvi elfogadása által.” *Dárday Sándor: A múlt évről. Jogtudományi Közlöny 9. (1974) 1. sz. 3.*

az annak körében tartott előadások éppen úgy csak az előadónak személyes véleményét fejezik ki, mint a jogi lapok szakbeli cikkei.²²⁸

A Magyar Jogászegylet

Mivel a jogásztársadalom úgy vélte, a jogtudomány pozíciói az Akadémián belül jelentősen meggyengültek, s a testület nem megfelelően támogatja a jogalkotást, a problémát egy egyesület, a már említett jogászegylet létrehozásával gondolta enyhíthetőnek. Már az 1870-es Jogászgyűlésen felvetődött, hogy sem az általában évente, területi alapon összegyűlő ügyvédegyletek, sem a Jogászgyűlés nem elégíthetik ki az újraalkotandó jogrend időszakában a velük szemben támasztott igényt.²²⁹ Az állandó jogász szervezet iránti szándék, amely egy, a különböző jogász szakmák képviselőit, a bírói, ügyvédi és ügyészi karokat egyesíteni képes, valamint a gyakorlat és az elmélet képviselőinek eszmecseréjéhez fórumot biztosító egyesület létrehozását irányozta elő, az 1870-es évek végére öltött testet. Az 1879-ben neves jogászok – köztük néhány akadémikus – támogatásával és közreműködésével megalapított Magyar Jogászegylet célja az volt, hogy teret adjon az aktuális problémák megvitatásának, rámutasson az egyes területeken a jogi szabályozás hiányosságaira, s fórumot biztosítson a jogász közvélemény számára.²³⁰

Az alapítás háttérében az a vélekedés állt, hogy a meglévő fórumok nem felelnek meg a jogásztársadalom elvárásainak. A kezdetben évenként, ekkoriban azonban már egyre ritkábban összehívott Jogászgyűlés túlságosan laza szerveződés volt, annak ellenére, hogy kezdeti lépéseinél jól átlátta a legszükségesebb teendőket. De működését nem lehetett egyesületi alapokra helyezni. A Magyar Tudományos Akadémia pedig szűk taglétszáma és kialakult szervezeti felépítése miatt – a korabeli jogász közfelfogás szerint – nem tudott megfelelni azon kihívásoknak, amelyet a jogfejlődés megkívánt volna.²³¹

A Jogászegylet ellenben megfelelő kereteket biztosíthatott mind a tudományos munkának,²³² mind a gyakorlat képviselőivel folytatott konstruktív vitáknak. Egyúttal arra is lehetőséget adott, hogy a különböző – szakfolyóiratok (*Törvénytudományi Csarnok, Ügyvédek Lapja, Magyar Themis, Magyar Jogász-Ujság, Jogtudományi*

²²⁸ Márkus Dezső: Magyar Jogászgyűlés. Jogtudományi Közlöny 43. (1908) 40. sz. 313.

²²⁹ A Magyar Jogászgyűlés i. m. 25.; Nagy János: Indítvány egységi jogászegylet alakítása iránt. Magyar Themis 2. (1871) 39. sz. 435.

²³⁰ A Magyar Jogászgyűlés i. m. 19.

²³¹ Sz. n.: Magyar jogászegylet. Magyar Themis 9. (1879) 14. sz. 105.

²³² Az országos jogászegylet „a jogtudomány művelésére és a hazai jogszélet fejlesztésére lesz hivatva”. Sz. n.: Magyar jogászegylet. Magyar Themis 9. (1879) 14. sz. 105.

Közlöny)²³³ köré csoportosuló – jogász szakmák egyesüljenek az egyéni tudományos munka mind sikeresebb megvalósulása érdekében.²³⁴ A Jogászegylet kiemelt feladatának tekintette az egy-egy szűkebb jogi témát monografikusan feldolgozó tudományos munkák publikálását, sokszorosítását és terjesztését, aminek érdekében idővel biztos kiadói háttérrel hozott létre a szerzőknek.²³⁵ A Jogászegylet a 19. század végén jelentős szerepet vállalt a hazai jogélet fejlesztésében. Az egyleti előadások és publikációk a magánjog területén számos fontos új törvény, illetve a már hatályos jogszabályok módosításának előkészítését is elősegítették. A törvényelőkészítés mellett – elsősorban a büntetőjog terén – az egylet kiadványai a jogszabályok szövegének gyakorlatba való átültetését is szolgálták alapvető dogmatikai kérdések megvitatása révén. Az egylet által kiadott monografikus munkákat a sokféleség jellemezte: valamennyi jogterületet átfogták, sőt az egylet a jogtudományi szakok közötti egyensúlyra is ügyelt. A Jogászegylet is nagy jelentőséget tulajdonított a mintaadó külföldi törvények lefordításának.²³⁶

A 19. század végén az egylet kiadói tevékenységét a jogtudomány területén – joggal – tekintették fajsúlyosabbnak az Akadémiáénál.²³⁷ Ezt bizonyítják a számok is: 1884 és 1918 között a *Magyar Jogászegyleti Értekezések* sorozatban mindösszesen 385 értekezés jelent meg, amelyek jelentős része többíves tanulmány, illetve jogszabálykommentár volt. De nagy teret kapott az egyleti viták hozzászólásainak közreadása is. A sokszor tudományos mércével is igényesnek tekinthető szövegek szinte kivétel nélkül aktuális jogi kérdéseket és jogszabálytervezeteket vizsgáltak tudományos módszerekkel, szoros kapcsolatban a jogszabályalkotás és a joggyakorlat igényeivel.²³⁸

²³³ A korszak jogi folyóiratairól áttekintő képet adó munka még jelenleg is: *Nagy Lajos: A magyar jogi folyóirat irodalom fejlődésének vázlata*. In: *A Jogtudományi Közlöny (1865–1934) büntetőjogi tárgyú adatai*. Szerk. Szűk László. Bp. 1988. 5–67.

²³⁴ „A Magyar Jogászegylet e kitűzött céljai elérésére, nyilvános felolvasások és vitatkozások, pályakérdések kitézése, jogtudományi szaklapok tartása, egy jogtudományi könyvtár alapítása, és évkönyveinek kiadása által akar közreműködni...” *Sz. n.: Magyarország jogászhaihoz*. Magyar Themis 9. (1879) 54. sz. 414.

²³⁵ *A Magyar Jogászegyülés i. m. 23.; Sz. n.: Magyarország jogászhaihoz*. Magyar Themis 9. (1879) 54. sz. 413.

²³⁶ *A Magyar Jogászegyülés i. m. 41–43.*

²³⁷ „[S]őt el van ismervé, hogy a Jogászegylet füzetsorozata határozottan értékeesebb mint a Magyar Tudományos Akadémiának hason irányú füzetes vállalata, melyre pedig az Akadémia nagy összegeket költ.” *Sz. n.: Jogászegylet és Jogászegyülés*. Jogtudományi Közlöny 27. (1892) 29. sz. 226.

²³⁸ *A Magyar Jogászegyleti Értekezések* eredeti folyamában 300 értekezést adtak ki 39 kötetben. A legfontosabb jogterületek közül ekkor a büntetőjognak volt a legerősebb a képviselete. (A megoszlás a következő volt: büntetőjog: 109 értekezés [36%], magánjog: 69 [23%], közjog, közigazgatási jog és politika: 45 [15%], kereskedelmi jog: 40 [13%], eljárásjog: 28 [10%]. Az 1910-ben megindult új folyam keretében 1918-ig 85 értekezés került sajtó alá 14 kötetben. A magánjogi törvénykönyv körüli, ebben az évtizedben ismét megélnkülő vitának köszönhetően a legnagyobb arányban ez a kodifikációs javaslat került előtérbe a publikációkban. A szakterületi megoszlás a következőképpen nézett ki ebben az időszakban: magánjog: 25 [30%], közjog: 16 [19%], büntetőjog: 15 [18%], eljárásjog 13 [15%],

A kor jogászaik többsége szerint a 19. század végén tulajdonképpen a Magyar Jogászegylet töltötte be azt a szerepet a jogélet terén, amelyet az Akadémia a szellemi élet más területein képviselt,²³⁹ s az egyletet tekintették az egyetlen olyan testületnek, amely a jogtudomány fejlesztésével foglalkozott.²⁴⁰ Ugyanakkor az 1890-es évek elejétől enyhülni látszott a „jogász közvélemény” elégedetlensége az Akadémiával szemben, azonban még a 20. század első évtizedeiben is élen élt az a tudat, hogy „a Magyar Jogászegyletnek pótolnia kell a jogtudományok akadémiaiáját, annál is inkább, mert a M. T. Akadémiának társadalomtudományi osztálya a jogtudomány terén amúgy sem áll föladatainak magaslatán és évek óta alig produkált egyebet székfoglaló értekezéseknél”.²⁴¹ Az Akadémia jogtudománnyal szembeni közömbössége még sokáig visszatükröződött a szaklapok megnyilvánulásaiban.²⁴²

Vitathatatlan, hogy mind az Akadémia, mind a Jogászegylet a jogtudomány fejlesztése érdekében azonos célokért küzdött pályázatok kiírásával, előadások szervezésével, könyvek és tanulmányok (*Magyar Jogászegyleti Értekezések*) kiadásával. A Jogászegylet tagsága összetételének, szervezeti sajátosságainak köszönhetően inkább válhatott a jogi reformok kiindulópontjává, mint az Akadémia. Az akadémikusok közül többen is tagjai voltak az egyletnek (Balogh Jenő, Fellner Frigyes), közülük egyesek a vezetőségben is szerepet vállaltak (Pauler Tivadar, Vécsey Tamás, Concha Győző, Fayer László, Nagy Ferenc), s az akadémikusok előszeretettel tartottak előadásokat az egylet tagjai előtt. A Jogászegylet 1907-ben alapított könyvkiadó vállalatának (Jogtudományi Könyvkiadó Vállalat) élén a 20. század elején egy ideig Balogh Jenő akadémikus állt, és a kiadó publikációs-rozaratában több akadémikus munkája is megjelent.²⁴³ Az Akadémia évente támogatást nyújtott a Jogászegylet könyvkiadási programjának.²⁴⁴

kereskedelmi jog: 5 [5%]). Feltűnő a jogtörténeti és jogbölcséleti vonatkozású tanulmányok elenyésző aránya: 1909-ig mindössze nyolc ide sorolható értekezés jelent meg, 1910 után pedig egy sem.

²³⁹ Márkus Dezső: Jogász közvélemény. Jogtudományi Közlöny 24. (1889) 27. sz. 213. Elsősorban az Akadémia jogász tagjaira értendő kritikája szerint: „a kik hivatva volnának megteremteni és tovább fejleszteni a magyar jogi tudományt, a kiknek kötelességük volna hivatásuk szűk körén kívül is mindenütt és mindenkor hangoztatni, hogy a modern állam csak a jogon nyugodhat szilárd biztonsággal: azok visszavonulnak kötelességük jó teljesítése után és nagy közönnyel engednek történni mindent, a mit könnyen megakadályozhatnának kevés cselekvéssel”.

²⁴⁰ „[M]ert a jogászgyűlés úgy látszik, már nincs az élők közt, a M. T. Akadémia pedig a magyar jogtudománynál fontosabbnak tartja az osztyák és szamojéd népmeséket is.” [Márkus Dezső:] A Magyar Jogászegylet. Jogtudományi Közlöny 24. (1889) 10. sz. 83.

²⁴¹ Sz. n.: A Magyar Jogászegylet. Jogtudományi Közlöny 44. (1909) 46. sz. 399.

²⁴² „[M]ellőzésben pedig a jogtudomány művelőinek az Akadémián gyakran volt részük.” Sz. n.: Magyar Géza dr. egyetemi tanárt [...]. Jogtudományi Közlöny 52. (1917) 19. sz. 183.

²⁴³ Az 1908 és 1918 között megjelent 22 kötet szerzői között öt akadémikus tűnt fel (Concha Győző, Angyal Pál, Balogh Jenő, Finkey Ferenc és Magyar Géza).

²⁴⁴ Sz. n.: A Magyar Jogászegylet működése. Jogtudományi Közlöny 46. (1911) 50. sz. 431.; Sz. n.: A Magyar Jogászegylet. Jogtudományi Közlöny 48. (1913) 46. sz. 401–402.; Dr. Nagy Ferenc elnöki megnyitó beszéde a Magyar Jogászgyűlés XXXV. közgyűlésén. Jogtudományi Közlöny 49. (1914) 50. sz. 493–495.

A Jogászegyletnek a jogalkotást és a joggyakorlatot támogató tudományos szerepvállalása, a különböző élettartamú jogi szakfolyóiratok megszorodása megfeleltethető azoknak a folyamatoknak, amelyek más tudományterületeken is végbementek a dualizmus idején. Az Akadémián kívül, de annak szükségszerűen jóindulatú támogatásával a jogi dogmatikai kutatások európai mércével mérve is jelentős eredményeket értek el a századforduló évtizedeiben.

A fentiekben vizsgált szempontok alapján meglehetősen ellentmondásos kép bontakozik ki a hazai juriszprudencia és a Magyar Tudományos Akadémia dualizmus kori kapcsolatáról. Míg a századfordulóhoz közeledve az Akadémia tagjaivá vált jogászok között egyre nagyobb arányban tűntek fel tekintélyes tudós professzorok, hatásuk a korabeli jogalkotásra és jogfejlődésre – fontos kivételektől eltekintve – egyre szerényebbé vált. Hasonló ellentmondás, hogy minél „tudományosabb”, az európai színvonalat megközelítővé és külföldön elismertté vált a hazai jogtudomány, annál inkább háttérbe szorult az Akadémia szervezetén belül. A korábbi szervesnek tekinthető kapcsolat a működő, a korabeli kihívásoknak megfelelő jogrendszer megteremtésében érdekelt jogásztársadalom és az akadémiai tudományosság között megbomlani látszott, annak ellenére, hogy egyes időszakokban az igazságügyi kormányzat és az Akadémia között szoros interakció volt megfigyelhető. Ugyanakkor az Akadémia – ahányszor csak lehetősége adódott – pályázatküldésait a jogfejlődés szolgálatába állította, lehetővé téve az elméleti megközelítések és a szabályozási igények egymásra találását. Kedvezőtlenebb a kép az Akadémia kiadásában megjelent jogtudományi monográfiák száma és az egyéb közlemények tematikája vonatkozásában. Az ezen a téren jelentkező hiányosságok joggal adtak okot kritikára, egyúttal szükségessé tették, hogy más fórumokon bontakozzon ki olyan tudományos vita, amely a jogalkotást és a joggyakorlatot szolgálhatta, valamint egy modern jogrendszer megteremtését is elősegíthette.

Függelék

1. táblázat Az 1867 előtt megválasztott akadémikusok

Név	Levelező taggá választás éve	Hivatás a taggá választás idején		További tagságok	Hivatás a kiegyezés után 1918-ig		Osztály-szervezeti hely	Akadémiai jutalmak	MTA tagjai 1825–2002
		»gyakorlat»	»elmélet»		»gyakorlat»	»elmélet»			
Baintner János (1815–1881)	1865		egyetemi tanár			egyetemi tanár	TvTO, BTTO		68.
Benyovszky Zsigmond (1798–1873)	1832	földbírók					TvTO, BTTO		130.
Bertha Sándor (1796–1877)	1839	ügyvéd, MTA ügyésze, vm. táblabíró					TvTO, BTTO		138.
Borka Tivadar (1802–1885)	1847	hivatalnok		t. 1872 t. 1877			T6O, BTTO		175–176.
Csatskó Imre (1804–1874)	1839		jogakadémiai tanár				FO, TvTO, BTTO		222–223.
Csengery Antal (1822–1880)	1847	publicista		t. 1858 ig. 1870		a Földhitelintézet vezértitkára, egy. képviselő	T6O, BTTO		225–226.
Deák Ferenc (1803–1876)		vm. táblabíró, egy. követ		t. 1839 ig. 1855		politikus	TvTO, BTTO		251–252.
Dósa Elek (1803–1867)	1861		jogakadémiai tanár	t. 1865		jogakadémiai tanár	TvTO	Nagyjuttalom 1867	275–276.

Név	Levelező taggá választás éve	Hivatás a taggá választás idején		További tagságok	Hivatás a kiegészítés után 1918-ig		Osztály-szervezeti hely	Akadémiai jutalmak	MTA tagjai 1825–2002
		»gyakorlat»	»elmélet»		»gyakorlat»	»elmélet»			
Falk Miksa (1828–1908)	1861	publicista			publicista, egy. képviselő		TvTO, BTTO, BTTO BTAO		318.
Fogarasi János (1801–1878)	1838	ügyvéd, vm. táblabíró, nevelő		r. 1841	kürtiai bíró		TvTO, BTTO		357.
Hoffmann Pál (1830–1907)	1863		jogakadémiai tanár	r. 1890	egy. képviselő	egyetemi tanár	TvTO, BTTO		518–519.
Horvát Boldizsár (1822–1898)	1861	jogtanácsos		r. 1868	politikus, igazságügy-miniszter				533.
Kallós Lajos (1819–1881)	1863		jogakadémiai tanár			jogakadémiai tanár	TvTO, BTTO		620–621.
Karácson Mihály (1800–1869)	1832	nevelő			bíró		TöO		627–628.
Kautz Gyula (1829–1909)	1861	egyetemi tanár		r. 1865 ig. 1887	közigazdász, bankigazgató, egy. képviselő	egyetemi tanár	TvTO, BTTO	biztosító társaság jutalma 1865, Fráy-alapítvány 1868, 1870, Nagyjutalom (megosztva) 1878	640–641.

Név	Levelező taggá választás éve	Hivatás a taggá választás idején		További tagságok	Hívás a kiegészítés után 1918-ig		Osztály-szervezeti hely	Akadémiai jutalmak	MTA tagjai 1825–2002
		»gyakorlat»	»elmélet»		»gyakorlat»	»elmélet»			
Karvasy Ágoston (1809–1896)	1846		jogakadémiai tanár			egyetemi tanár	TvTO, BTTO		636.
Kemény Gábor (1830–1888)	1864	földbirtokos, publicista		r. 1886	politikus, egy. képviselő, többszörös miniszter		TvTO, BTTO		648.
Konek Sándor (1819–1882)	1858		egyetemi tanár	r. 1867		egyetemi tanár	TöO, TvTO, BTTO		705–706.
Lónyay Menyhért (1822–1884)	1858	pénzügyi szakember		t. 1861 ig. 1966	egy. képviselő, pénzügyminiszter, miniszterelnök, MTA elnöke		TvTO, BTTO		803–804.
Pauler Tyvadar (1816–1886)	1845		jogakadémiai tanár	r. 1858 ig. 1876 t. 1885	egy. képviselő, VK miniszter, igazságügy-miniszter	egyetemi tanár	TvTO, BTTO	Szurokay-jutalom 1867	984–985.
Schwarz Gyula (1838–1900)	1864	publicista		r. 1887	kultúrpolitikus, egy. képviselő	egyetemi tanár	BTTO		1124–1125.
Suhayda János (1818–1881)	1864	helytartótanácsi tanácsos			kúriai bíró		TvTO, BTTO		1168.
Szalay Ágoston (1811–1877)	1858	törvényszéki elnök			bíró, törvényszéki elnök		TöO, BTTO		1197.
Szinováczy György (1807–1867)	1861	váltótörvényszéki bíró			a Hétszemélyes tábla bírója		TvTO		1250.

Név	Levelező taggá választás éve	Hivatás a taggá választás idején		További tagságok	Hivatás a kiegészítés után 1918-ig		Osztály-szervezeti hely	Akadémiai jutalmak	MTA tagjai 1825–2002
		»gyakorlat«	»elmélet«		»gyakorlat«	»elmélet«			
Szács István (1811–1891)	1846		főiskolai jogtanár			törvényszéki bírósági hivatalnok	TvO, BTTO		1262.
Tóth Lőrinc (1814–1903)	1836	királyi tábla hites jegyzője		r. 1858		miniszteri tanácsos, kúriai bírósági képviselő	TvO, BTTO		1318.
Trefort Ágoston (1817–1888)	1841	publicista		r. 1867-ig, 1874		többszörös miniszteri, egy. képviselő, MTA elnöke	TvO, BTTO		1326–1327.
Wenzel Gusztáv (1812–1891)	1846		a bécsi Theresianum tanára	r. 1858		egyetemi tanár	TöO, BTTO TöAO	Nagyjutalom (megosztva) 1872	1405.
Zsivora György (1804–1883)	1833	magántitkár, nevelő				kúriai tanácselnök	TöO, BTTO		1442–1443.
Zsoldos Ignác (1803–1885)	1837	vm. főjegyző		r. 1838		kúriai tanácselnök	TvO, BTTO	Nagyjutalom 1842	1443.

Forrás: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1973, Szerk. Fekete Géziáné. Bp. 1975; *Marikó László et al.: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002* I–III. Bp. 2003; *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái* I–XIV. Bp. 1890–1914; *Fekete Géziáné: A Magyar Tudományos Akadémia jutalomdíjai 2. 1859–1900* (A MTAK közleményei 36.) Bp. 2000; *Fekete Géziáné: Az Akadémia 1831–1858 között alapított jutalomdíjai és előzményei.* (A MTAK közleményei 21.) Bp. 1988.

2. táblázat Az 1867 és 1890 között megválasztott akadémikusok

Név	Levelező taggá választás éve	Hivatás a taggá választás idején		További tagságok	Hivatás a kiegyezés után 1918-ig		Osztály-szervezeti hely	Akadémiai jutalmak	MTA tagjai 1825–2002
		„gyakorlat”	„elmélet”		„gyakorlat”	„elmélet”			
Apáthy István (1829–1889)	1873		egyetemi tanár	r. 1884		egyetemi tanár	BTTO	Nagyjuttalom (megosztva) 1878	51.
Ballagi Géza (1851–1907)	1888		jogakadémiai tanár			jogakadémiai tanár	BTTO BTAO		80–81.
Concha Győző (1846–1933)	1886		egyetemi tanár	r. 1900 ig. 1914		egyetemi tanár	BTTO BTAO	Nagyjuttalom 1899, Szrokay-juttalom 1907	201–202.
Grünwald Béla (1839–1891)	1888	vm. alispán			vm. alispán, egy. képviselő		BTTO BTAO		435.
Gyárfás István (1822–1883)	1878	írelőráblai bíró			írelőráblai bíró		BTTO		439–440.
Hajnik Imre (1840–1902)	1871		jogakadémiai tanár	r. 1880		egyetemi tanár	BTTO BTAO	Marczibányi-juttalom 1872, 1878, Szrokay-juttalom 1900	467–468.
Hegedűs Lajos Candid (1831–1883)	1874	minisztériumi osztálytanácsos			minisztériumi osztálytanácsos		BTTO		496.

Név	Levelező taggá választás éve	Hivatás a taggá választás idején		További tagságok	Hivatás a kiegyezés után 1918-ig		Osztály-szervezeti hely	Akadémiai jutalmak	MTA tagjai 1825–2002
		„gyakorlat”	„elmélet”		„gyakorlat”	„elmélet”			
Keleti Károly (1833–1892)	1868			r. 1875 ig. 1890			TvTO, BTTO, BTTO BTAO	Nagyjutalom (megosztva) 1872, (egyedül) 1892	646.
Kováts Gyula (1849–1935)	1884	földhivatali tisztviselő	egyetemi tanár			ítélőtáblai bíró	BTTO BTAO		732–733.
Mattekovits Sándor (1842–1925)	1873	miniszteri titkár		r. 1910 ig. 1925		miniszteri tanácsos, államtitkár, ogy. képviselő, főrendiházi tag	BTTO BTAO		853.
Ökröss Bálint (1829–1889)	1868	miniszteri titkár				miniszteri osztálytanácsos	TvTO, BTTO		953.
Plész Sándor (1846–1925)	1884	egyetemi tanár	egyetemi tanár	r. 1894 t. 1902 ig. 1906		ogy. képviselő, igazságügy- miniszter	BTTO BTAO	Nagyjutalom 1913	1008–1009.
Pulszky Ágost (1846–1901)	1887		egyetemi tanár			államtitkár, ogy. képviselő	BTTO BTAO		1032.
Tanárky Gedeon (1825–1887)	1867	vm. főjegyző				államtitkár, ogy. képviselő	TvTO, BTTO		1270–1271.
Vécsey Tamás (1839–1912)	1881		egyetemi tanár	r. 1889 t. 1911		ogy. képviselő	BTTO BTAO	Nagyjutalom 1884	1373.

Név	Levelező taggá választás éve	Hivatás a taggá választás idején		További tagságok	Hivatás a kiegyezés után 1918-ig		Osztály-szervezeti hely	Akadémiai jutalmak	MTA tagjai 1825–2002
		„gyakorlat”	„elmélet”		„gyakorlat”	„elmélet”			
Wlassics Gyula (1852–1937)	1886	ügyész, miniszteri titkár		r. 1892 ig. 1901 ig. 1919	VK miniszter, a Közigazgatási Bíróság elnöke, egy. képviselő	egyetemi tanár	BTTO BTAO	Szrokay-jutalom 1884, Nagyjutalom 1921	1411.
Zlinszky Imre (1834–1880)	1876	bíró			bíró, folyóirat-szerkesztő		BTTO	Szrokay-jutalom 1874, 1876	1434–1435.

Forrás: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1973. Szerk. Fekete Gézánié. Bp. 1975; *Marikó László et al.*: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002 I–III. Bp. 2003, *Szármvei József*: Magyar írók élete és munkái I–XIV. Bp. 1890–1914; *Fekete Gézánié*: A Magyar Tudományos Akadémia jutalomdíjai 2. 1859–1900 (A MTAK közleményei 36.) Bp. 2000.

3. táblázat Az 1891 és 1918 között megválasztott akadémikusok

Név	Levelező taggá választás éve	Hivatás a taggá választás idején		További tagságok	Hivatás a kiegyezés után 1918-ig		Akadémiai osztály	Osztály-szervezeti hely	MTA tagjai 1825–2002
		„gyakorlat”	„elmélet”		„gyakorlat”	„elmélet”			
Angyal Pál (1873–1949)	1909		jogakadémiai tanár	r. 1930		egyetemi tanár	BTTO BTAO	Sztrókay-jutalom 1916	48–49.
Balogh Artúr (1866–1951)	1905		egyetemi tanár			egyetemi tanár	BTTO BTAO		84.
Balogh Jenő (1864–1953)	1901		egyetemi tanár	r. 1912	államtitkár, igazságügy- miniszter, egy. képviselő	egyetemi tanár	BTTO BTAO		86–87.
Darányi Ignác (1849–1927)		miniszter		t. 1909	agrárpolitikus, egy. képviselő		BTTO		248.
Edvi Illés Károly (1842–1919)	1895	ügyvéd			ügyvéd		BTTO BTAO		284–285.
Farkas Lajos (1841–1921)	1893		egyetemi tanár			egyetemi tanár	BTTO BTAO		323.
Fayer László (1842–1906)	1894		egyetemi tanár			egyetemi tanár	BTTO BTAO		325–326.
Fellner Frigyes (1877–1945)	1915		egyetemi tanár	r. 1936		egyetemi tanár	BTTO BTAO		335–336.
Ferdinandy Gejza (1864–1924)	1905	minisztériumi titkár	címzetes egyetemi tanár		helyettes államtitkár, államtitkár	címzetes egyetemi tanár	BTTO BTAO		340.

Név	Levelező taggá választás éve	Hivatás a taggá választás idején		További tagságok	Hivatás a kiegyezés után 1918-ig		Akadémiai osztály	Osztály-szervezeti hely	MTA tagjai 1825–2002
		„gyakorlat”	„elmélet”		„gyakorlat”	„elmélet”			
Finkey Ferenc (1870–1949)	1908		jogakadémiai tanár	r. 1929 t. 1938		egyetemi tanár	BTTO BTAO		349–350.
Grosschmid Béni (1852–1938)	1901		egyetemi tanár			egyetemi tanár	BTTO BTAO	Sztrokaj-jutalom 1873	432–433.
Illés József (1871–1944)	1915		egyetemi tanár	1936		egyetemi tanár	BTTO BTAO		569–570.
Kolosváry Sándor (1840–1922)	1892		egyetemi tanár			egyetemi tanár	BTTO BTAO		701–702.
Kovács Ferenc (1823–1895)		vm. alispán ogy. képviselő		t. 1895	vm. alispán ogy. képviselő		BTTO		723.
Kuncz Ignác (1841–1903)	1896		egyetemi tanár			egyetemi tanár	BTTO BTAO		759.
Kuncz Jenő (1844–1926)	1903	ügyvéd, jogtanácsos			nagyvállalkozások vezetője		BTTO BTAO		759.
Magyar Gyéza (1864–1928)	1905		jogakadémiai tanár	r. 1917		egyetemi tanár	BTTO BTAO		823–824.
Nagy Ernő (1853–1921)	1895		jogakadémiai tanár			egyetemi tanár	BTTO BTAO		903.
Nagy Ferenc (1852–1928)	1893		egyetemi tanár	r. 1903		egyetemi tanár	BTTO BTAO	Sztrokaj-jutalom 1898	904.
Óvári Kelemen (1844–1925)	1892		egyetemi tanár			egyetemi tanár	BTTO BTAO		952.

Név	Levelező taggá választás éve	Hivatás a taggá választás idején		További tagságok	Hivatás a kiegyezés után 1918-ig		Akadémiai osztály	Osztály-szervezeti hely	MTA tagjai 1825–2002
		»gyakorlat»	»elmélet»		»gyakorlat»	»elmélet»			
Polner Ödön (1865–1961)	1908	miniszteri osztálytanácsos	»elmélet» címzetes egyetemi tanár	r. 1930		egyetemi tanár	BTTO BTAO		1014.
Pólya Jakab (1844–1897)	1894	jogtanácsos				egyetemi tanár	BTTO BTAO		1016.
Ráth Zoltán (1863–1902)	1893	KSHH tiszviselő				jogakadémiai tanár	BTTO BTAO		1058.
Reiner János (1865–1938)	1902	ügyvéd				egyetemi tanár	BTTO BTAO		1066.
Réz Mihály (1878–1921)	1909		jogakadémiai tanár			egyetemi tanár	BTTO BTAO		1075.
Szászy-Schwarz Gusztáv (1858–1920)	1918		egyetemi tanár			egyetemi tanár	BTTO BTAO	Sztrokay-juralom 1913	1207.
Szilágyi Dezső (1840–1901)		politikus, egy. képviselő, korábbi igazságügy-miniszter		t. 1897	politikus, egy. képviselő				1244–1245.

Forrás: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973. Összeáll. Fekete Gézáné. Bp., 1975; *Markó László et al.: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002 I–III.* Bp., 2003; *Szinyei József: Magyar írók élete és munkái I–XIV.* Bp., 1890–1914; *Fekete Gézáné: A Magyar Tudományos Akadémia juralomdíjai 2. 1859–1900 (A.MTAK közleményei 36.)* Bp., 2000.

Rövidítések

ig.	az Igazgatótanács tagja
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
ogy.	országgyűlési
r.	rendes tag
t.	tiszteleti tag
VK	Vallás- és Közoktatási
vm.	vármegyei

Az akadémiai osztályok elnevezésének rövidítései

BTTO	Bölcsészeti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya
BTTO BTAO	Bölcsészeti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya – Bölcséleti és Társadalmi Alosztály
BTTO TöAO	Bölcsészeti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya – Történettudományi Alosztály
FO	Filozófiai Osztály
TöO	Történetírási Osztály, Történelmi Osztály
TvTO	Törvénytudományi Osztály

THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES AND LEGAL SCIENCE IN THE AGE OF DUALISM (1867–1918)

By Béla P. Szabó

SUMMARY

Bearing in mind the dual, theoretical and practical nature of jurisprudence, and the fact that its practitioners included both legal professionals and theoretical scholars, the study seeks to answer how these forms of knowledge were combined within the framework provided by the Academy during the period of the Austro-Hungarian Monarchy (1867–1918). In particular, it explores how the knowledge of professionals from the world of positive law and that of those approaching legal issues with the scientific tools of the age were brought together within this framework. The study addresses the following questions: What role did academics play in establishing the first Hungarian constitutional state and the legal framework of a market economy after the Austro-Hungarian Compromise of 1867? To what extent did the rewards and prizes offered by the Academy, as well as its publication opportunities, contribute to the resolution of contemporary legislative challenges? How significant was the Academy's framework for supporting legislation, given the wide range of activities characteristic of the era of lawyers' assemblies and professional associations? How did the legal community perceive the Academy's activities?